

LUND UNIVERSITY

Boken dematerialiserad

Lundblad, Kristina

Published in:
Ikoner: vision och tradition

2001

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Lundblad, K. (2001). Boken dematerialiserad. *Ikoner: vision och tradition*, (2001:2), 10-14.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

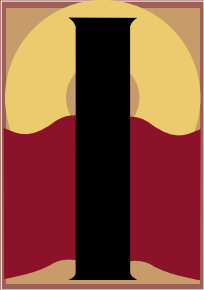
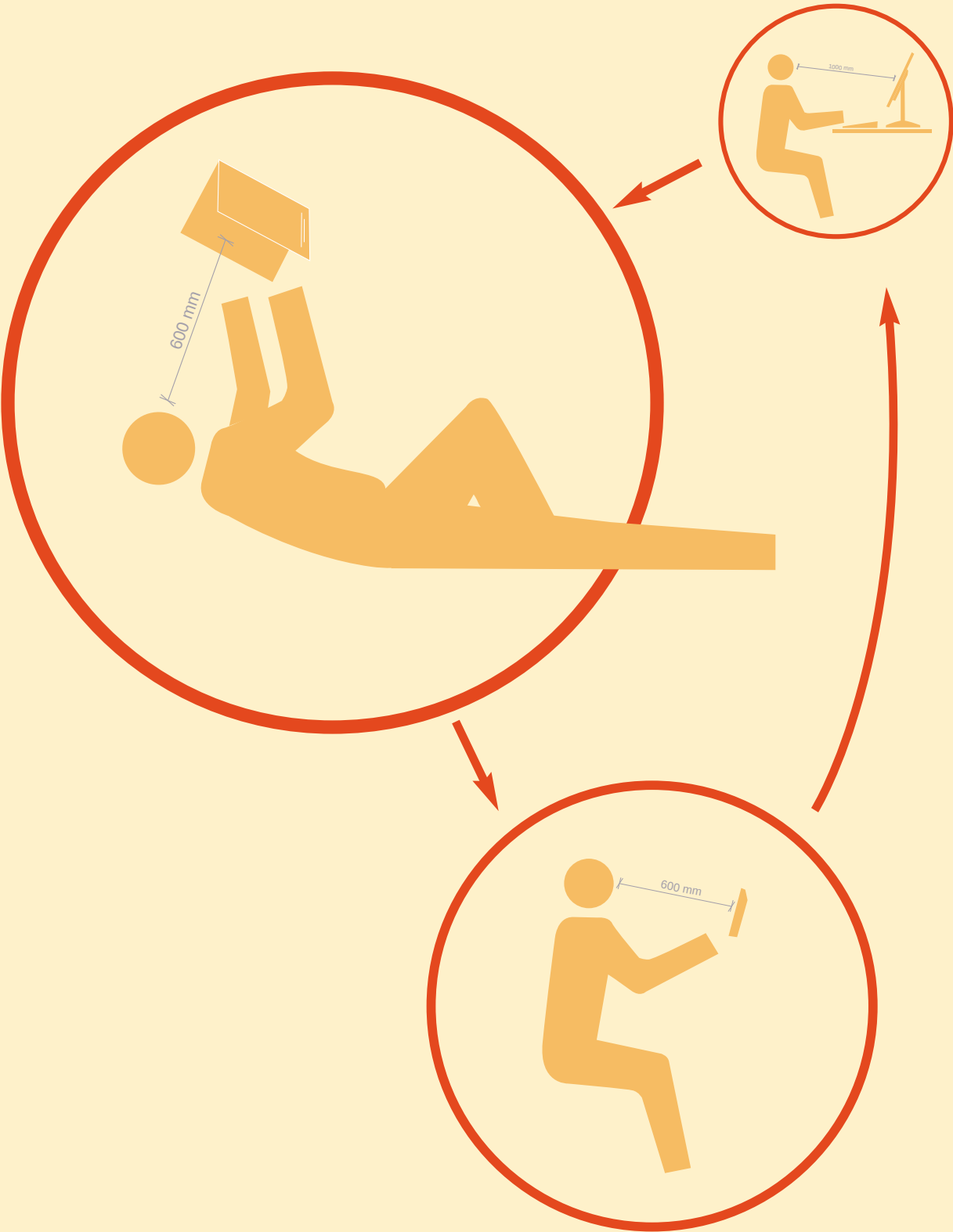
Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

KONFER

vision
och
tradition

Ledare 3

*Induskulturens väntan
på sin Rosettesten* 4-8
AV TORGNY NORDIN

Boken dematerialiserad 10-14
AV KRISTINA LUNDBLAD

E-bok på bibliotek 15-19
AV BORIS U ZETTERLUND

*Overvejelser over børnebibliotekets
(fortid og) fremtid* 19-24
AV JENS THORHAUGE

Det störande biblioteket 25-28
AV PER RYDÉN

Ryskt bibliotek öppnar nya universa .. 29-32
AV CHRISTINA FAGERSTRÖM

Den ofullständiga referensen 33
AV CHRISTER HERMANSSON

*Castells Condensed och några
egna funderingar* 34-36
AV ANNA-GRETA WIRDBORG

Framtidsfilerna

Vår tids hjälte 37-39
AV SVEN NILSSON

Nästa nummer skickas den 18 juni.
Manusstopp den 21 maj.

Ikoner-Forum

Som ovan benämner sig den nya diskussionsplatsen inom Ikoner. Här ska vi gemensamt kunna träffa varann och avhandla i princip allting. Kort och snabbt. De långa artiklarna skriver och läser vi också fortsättningsvis i tidskriften.

Informera, debattera, skapa och driva opinion. Det behöver alltså inte handla enbart om Ikoner utan ska vara en mötesplats för allt om allt möjligt kul.

Gå in på www.btj.com/ikoner och klicka på Ikoner-Forum. Där visar det hela sig vara enkelt. Välkomna!

I år kostar tidskriften Ikoner 250 kronor med moms (och 200:- utan) för sex häften.

*Ring +46 46/18 01 90,
faksa till +46 46/30 79 47
för att prenumerera. BTJ Info & Media
Informationscenter, S-221 82 Lund.
btjicpren@btj.se
Välkommen!*

I K O N E R - v i s i o n o c h t r a d i t i o n

Oberoende publikation utgiven av BTJ

2/2001
Årgång 4

Redaktör:
Jan-Eric Malmquist
jan-eric.malmquist@btj.se
Redaktionskommitté:
Inger Eide-Jensen
Tomas Lidman
Sven Nilsson
Birgitta Olander

Ansvarig utgivare:
Joel Sommerfeldt
Grafisk form:
Magnus Nilsson, Identitet
Postadress:
221 82 Lund
Besöksadress:
Traktorvägen 11, Lund

Telefon:
+46 46 18 00 00
+46 46 18 02 61
Fax:
+46 46 37 22 50
Teknisk produktion:
BTJ Tryck AB, Lund
ISSN 1403-7211

Den informationstillväxt vi länge bevittnat är kvantitativ och bör tuktas med kvalitet. En annan sak är om vi behöver göra det exakt som vi hittills gjort det. Den ordning vi har idag behöver inte vara den rätta ordningen i morgon. Men vi måste bringa reda i oredan, den så starkt stigande, och detta oavsett om det rör sig om artiklar eller böcker, på papper eller på nätet, med mekanik eller elektronik. För sådant har det funnits, finns det och kommer det att finnas metoder, systematik och teknik. Antonio Magliabechi hade i stort sett alla böcker var de än var placerade i Europas bibliotek och boksamlingar inte på en dator utan i sitt huvud. Det kan vi inte begära av oss allihop.

”Minnets framträdelseform har varit boken. Boken, med sin uthållighet, styrka och mångfald, har varit en civilisatorisk maktfaktor som historien igenom tjänat som både vapen och värn. Som ett värn mot förtryck och fördomar, men också som ett vapen i tyranners och dogmatikers tjänst. Bokens envetna livsvilja och människors vilja till att hålla den vid liv vittnar inte bara om minnets makt, men om behovet av makt över detta minne”, skriver Anita Ankarcrona i sin *Makt & minne*.

En bok kan naturligtvis vara en bok utan att alltid se ut som den alltid sett ut. Text kan läsas och lagras på annat sätt än mellan pärmar.

Jag har införskaffat en sådan där bokatankningsmackapär för att veta vad jag snackar om och inte bara snacka. Det är ingen konst, mer än sortimentet för det är då ingen konst. Gudsigförbarme!

Jag kan köpa titlar för 39 kronor styck men det är inte de böckerna jag vill läsa. 50 eller 500 eller 50 000 är i sig inte ett mått på kvalitet.

Men jag kan plocka ner på min apparat rader av traditionsmättade verk varav en del dock inte är äldre än jag på det så kallade köpet också får en robust åthutning som talar om för mig att jag inte får göra det jag just har gjort.

Annars är det inga problem, det går utmärkt att läsa texter på det här sättet. Och visst kan man kalla det för en bok om man inte har något annat att kalla det för.

Vad jag inte har testat är att tappa något tankverk i badvattnet. Hur pocketboken beter sig där vet vi. Långsamt blir den allt sumpigare för att till slut tillräckligt blöt och vattentyngd sjunka till botten. Hur blir det här? Lämnar man badkaret som skjuten ur en kanon – eller rent av livet för gott?

Men visst kan det kännas tilltalande att få passera Borders på Oxford Street och slippa gå in och trängas, leta, betala och kånka iväg; packa, släpa till flyget och bli avkrävd överviktsplikt. Utan i stället i lugn och ro aptera sin sladd i en liten stolpe utanför på trottoaren och ladda ner vad man vill ha mot ett abonnemang eller på sitt kortnummer. Och sedan stoppa hela boken eller alla böckerna i en ficka som i bästa fall inte redan ockuperats av någon annan numera alldeles outhärlig liten maskin.

Att den traditionella boken ska ersättas är påbudat sedan länge. Varjehanda ny tilldragelse har grävt graven – telefonen, radion, tv:n, pc:n, den McLuhanska galaxens aviserade systemskifte 1962, t.ex. I Svend Dahls klassiska *Bogens historie* står det på näst sista sidan i andra upplagan 1956: ”Det rejser sig i vore dage af og til pessimistiske røster, som spaar, at bogen indenfor overskuelig fremtid vil have udspillet sin rolle.”

Det må så vara. Men det nya kan bli både bra och bättre, i alla fall den dag valet är friare och utbudet bredare. För det är väl ändå innanmätet som också fortsättningsvis ska få vara viktigare än skalet!?

I klosterbiblioteken och i slottens boksalar var handskrifterna en gång fastkedjade för att ingen skulle ta dem med sig. Idag är pc:n tjudrad för att inte bli stulen. Men också för att vi ofta måste ta del av innehållet på plats och tillgodogöra oss informationen just där. Till följd av upphovs-, utbuds- och tillståndsklausuler och inom avgränsande campus- och konsortieavtal. Ofta måste utnyttjandet ju ske inom en såväl rumslig som ekonomisk ram.

Krukmakaren i Delfi tillverkade, marknadsförde och sålde själv sina produkter. Forskarsamhället behärskade självt en gång sin kunskapsförmedling, forskaren producerade och universitetet publicerade. Sedan fylldes marknaden av hjälp- och kostsamma mellanhänder. Nu ser vi återigen konturerna till en direktare access i den litterära proceduren och inom den vetenskapliga distributionen. Från författaren till läsaren, mellan forskaren och forskaren. Inget förlag, ingen bokhandel. Bibliotek?

Jan-Eric Malmquist

FOTO: EVA INGVARSSON

Induskulturens väntan på sin Rosettesten

Torgny Nordin

Mohenjo-daro är en oansenlig tågstation mitt ute på den pakistanska landsbygden. Vore det inte för några gulnade fotografier från 1930-talet inne i stationsbyggnaden, skulle jag trott att tåget stannat på fel ställe. Men en halvmil härifrån ligger verkligen ruinstaden som när den upptäcktes 1924 blev en världssensation.

FOTO: TORGNY NORDIN

Med en ranglig hästdroska far jag genom ett jordbrukslandskap med blommande bomull och dill, durra och koriander fram till ruinen. Den gamle mannen som kör droskan kan endast några få engelska ord, men de han kan upprepas gång på gång: 'very old', 'very old'.

Ja, Mohenjo-daro är verkligen en mycket gammal stad. Man räknar med att den grundades omkring tvåtusenfemhundra år före vår tideräkning och av okänd anledning gick under ett knappt årtusende senare. Av Induskulturens många ruinstäder är Mohenjo-daro den i särklass bäst bevarade.

Det är, skriver arkeologen John Marshall i det klassiska trebandandsverket *Mohenjo-daro and the Indus civilization* från 1931, "hard to picture a less attractive spot than Mohenjo-daro today". Men jag kan inte hålla med; området är synnerligen spännande. Fast det är klart, under mitt besök är det inte femtio grader varmt och jag slipper också de miljö-

ner sandflugor som ständigt tycks ha ansatt Marshall under grävningarna.

Här låg alltså Induskulturens centrum för fyra tusen år sedan. Det var en välplanerad storstad med runt fyrtyrtusen innevånare, med breda gator, samlings-salar, skolor, bad och ett avancerat avloppssystem (bättre än dagens!). Staden byggdes av standardiserade och masstillverkade tegelstenar något som gör att den verkar långt modernare än vad den i själva verket är. Träffande skriver Marshall: "Anyone walking for the first time through Mohenjo-daro might fancy himself surrounded by the

ruins of some presentday working town of Lancashire. That is the impression produced by the wide expanse of bare red brick structures, devoid of any semblance of ornament, and bearing in every feature the mark of stark utilitarianism".

Jag vandrar genom ruinstaden på en stenlagd väg som byggdes tvåtusen år före Via Appia. Vilket liv det måste ha varit längs vägen! Nu är här tyst och öde så när som på några dromedarer som förnöjt betar bland tamariskerna och varnande dvärgsångare i de städsegröna akaciorna.

Tystnaden är dubbel. För trots att husen och gatorna är så osannolikt välbevarade, är det inte mycket vi egentligen vet om människorna som levde här för runt fyra tusen år sedan. Såväl Mohenjo-daro som Induskulturen är faktiskt en olöst gåta. Tusentals små sigill med djurbilder och enstaka skrivtecken och andra korta textfragment har visserligen grävts fram, men sjuttio års forskning har inte kommit mycket längre än att konstatera, att Indusspråket inte är släkt med något annat levande eller utdött språk.

Ovissheten har givit upphov till vid-

lyftiga spekulationer om Induskulturens ursprung. Somliga har velat se en koppling till Påskön på grund av typologiska likheter mellan vissa skrivtecken.

Vanligare, särskilt bland finska och ryska forskare, har varit att uppfatta de dravidiska folken i Sydindien som arvtagare till Induskulturen. Tanken bygger på att Induskulturen skulle ha drivits söderut på grund av de ariska folkvandringarna som inträffade under denna tid. Det finns argument som talar för att det

finns en liten men stark förhoppning om att någon en dag skall finna en dubbelspråkig kilskriftsinskrift. Utan en sådan kommer Indusspråket aldrig att kunna dechiffreras. Vad som saknas är alltså en Rosettsten. Men vad är en Rosettsten?

En het julidag för drygt 200 år sedan fann några franska officerare en meterhög svart sten som kom att revolutionera kunskapen om Egypten.

På stenens släta sida fanns inskriptioner av vad som uppfattades som tre språk; överst bekanta men ack så obegripliga hieroglyfer, i mitten skrivtecken på ytterligare ett okänt språk och underst grekiska. Vad som gjorde det hela så spännande var misstanken, att det kunde handla om översättningar av samma text. Nyheten spreds som en löpeld och intresset för stenen, som omgående kom att kallas Rosettstenen efter fyndplatsen Rosetta eller Al Rashid strax öster om Alexandria, blev enorm.

Redan under antiken var Egypten det självskrivna turistmålet, men såväl pyramiderna som faraonernas tempel och hela den flertusenåriga Nilkulturen var en gåta för besökarna. Och så skulle det förbli fram till fyndet av Rosettstenen. Alla försök att tyda hieroglyfskriften hade misslyckats; man visste varken om det rörde sig om ett symbolsystem eller ett alfabet.

Fyndet av Rosettstenen bar på löften om en lösning på gåtan, men det var lättare sagt än gjort. Och att det strax efter fyndet gick storpolitik i frågan gjorde den inte enklare. Stenen var i fransmännens händer, men sedan engelska trupper invaderat norra Egypten hamnade Rosettstenen – trots högljudda protester – i Englands ägo. Efter diverse förvecklingar når stenen London och sedan 1802 går den att beskåda på British Museum.

Försöken att dechiffrera Rosettstenen misslyckades och snart sändes avskrifter ut till de stora europeiska universiteten. I Uppsala nådde en kopia den svenske diplomaten och orientlisten

Torgny Nordin är frilansskribent med inriktning på kultur och vetenskap

skulle kunna vara på detta vis, men några riktigt övertygande bevis har ännu ej kunnat presenteras.

Det verkar dock vara säkerställt, att Induskulturen hade handelsförbindelser med Mesopotamien vilket gör att det

Foto: Torseny Nordin

koptiskan tyda flera demotiska tecken och lade därmed grunden till dechiff-reringen av Rosettestenen.

Resultatet publicerades redan 1802 i skriften *Lettre sur l'inscription égyptienne de Rosette*. Mottagandet från engelsk sida blev allt annat än vänligt varför Åkerblad dessvärre övergav Rosettestenen. Sin språkforskning lämnade han dock inte; studiet av feniciskan och koptiskan gick vidare och han upptäckte och tolkade bland annat runorna på Pireuslejonet i Venedig.

Åkerblad bodde i Rom, i Palazzo Borghese där även den kände språk-forskaren Alexander von Humboldt levde. Fram till sin död 1819 var Åkerblad en av Sveriges mest berömda humanistiska forskare och en tid kallades han faktiskt för "den förste egyptologen". Han begravdes i Rom.

Johan David Åkerblad som hade stor kännedom om Levantens kulturer.

Åkerblad började arbetet med Rosettestenen och intresserade sig

särskilt för det mellersta partiet som vi idag vet är skrivet på demotiska, en kursiv egyptiska. Han kunde genom jämförelser med den närbesläktade

Foto: Torseny Nordin

Skälet till engelsmännens njugghet var deras nationalistiskt motiverade iver att bli först med dechiffreringen. I spetsen stod Thomas Young som tack vare Åkerblads insatser kunde transkribera flera demotiska tecken. Ett viktigt genombrott innebar förståelsen av de så kallade kartuscher, ringar med hieroglyfer inuti, som är vanliga på egyptiska obelisker och som också finns på Rosettestenen.

Även Young intresserade sig alltså för den mellersta, demotiska skriften, och genom jämförelser med grekiskan lyckades han visa, att kartuschen på Rosettestenen stod för 'Ptolemaios', en kung som levde på 200-talet före vår tideräkning. Därmed hade det bevisats, att kartuscher är namnsigill för kungligheter.

Samtidigt med Young arbetade i Frankrike Jean-Francois Champollion. Insikten om hans genialitet oroade engelsmännen och Young fick rådet att vara sparsam med informationen till fransmannen. Trots detta blev det Champollion som utan att ens ha sett Rosettestenen vann tävlingen och lyckades knäcka koden. Exakt hur det gick till är ännu i dag något av en gåta, men genom att han förmådde dechiffrera texten läste han upp en dörr som ledde femtusen år tillbaka i tiden. Resultatet publicerades 1827 i uppsatsen "Précis de la système hiéroglyphique".

Champollions viktigaste upptäckt var, att han avslöjade hieroglyfsystemets struktur. Tidigare hade man utgått från att hieroglyferna var symboler, när skriften i själva verket är fonetisk.

Under Nilkulturens glansdagar skrevs det egyptiska språket på två sätt, endera med hieroglyfer eller med en kursiv, så kallad hieratisk, stil. Den senare utvecklades till en mer folklig skrift som fick

FOTO: TORGNY NORDIN

namnet demotiska. Grundstrukturen var emellertid den samma. Det rörde sig om runt åttahundra skrivtecken bestående av fonogram, ljudtecken grundade på ett par tre konsonanter som indikerar uttal, samt ideogram eller ordtecken som står för begrepp, och ljudlösa så kallade determinativer som bestämde vad för slags ord det handlar om när samma ideogram användes för olika begrepp.

Genom dechiffreringen av Rosettestenen är det i dag möjligt att läsa egyptiska trots att det är ett sedan länge utdött språk. Om man också dechiffrerat den gamla egyptiska kulturen är en mer komplicerad fråga. För bakom Rosettestenen döljer sig en värld om vilken vi egentligen inte vet särskilt mycket.

Men den som i dag slinker in på en

koptisk gudstjänst i Kairo kan ännu ana en sista länk till faraonernas Nilkultur. Koptiskan som är ett egyptiskt språk skrivet med grekiska bokstäver och vars uttal är starkt påverkat av arabiska, lever vidare som liturgiskt språk inom den kristna koptiska kyrkan.

Någon motsvarighet saknas när det gäller Induskulturen. Om nu inte den lilla nakna dansande kvinnostatyn, som grävdes fram bland ruinerna i Mohenjo-daro, faktiskt utför den uråldriga rituella tempeldans som omtalas redan på femhundratalet. I boken *Bharata natya shastra* beskrivs en eggande dans som numera förbjudits i templen, men som på andra platser dansas än i dag. Rör det sig om samma dans, lär det inte finnas någon äldre obruten kulturtradition någonstans.

K O N F E R E N S

Ikoner, oberoende publikation utgiven av BTJ, inbjuder till konferensen

BIBLIOTEK OCH IDENTITET: AGENDA 2010

Agendan är där vi skriver upp vad vi ska göra och kanske också vad vi skulle vilja göra. Noterar våra möten, våra planer och våra visioner. Vad tror vi att det står i den år 2010?

"Byggnaden – Lokalen – Rummet: finns det något bibliotek att gå till?" Snøhetta är arkitektfirman i Oslo som ritat, projekterat och inrett det nya biblioteket i Alexandria. De kommer att berätta om arbetet med Bibliotheca Alexandrina men framför allt om hur man skulle bygga ett bibliotek tio år framåt i tiden.

Bibliotek är ålagda också en inre utsmyckning. Hur går detta förfarande till och var kommer konstnären in? Hur planeras, och hur reageras inför omständigheter där biblioteket vill ta upp en dörr mitt i konstverket, blockera det med böcker eller hänga sladdar och uttag för alla sina moderna maskiner? Staffan Cullberg, direktör vid Statens konstråd, redogör.

Tomas Lidman och Sven Nilsson är samtalspartner. De förtydligar, ställer frågor, drar slutsatser, framför egna erfarenheter och uppfattningar samt initierar en allmän diskussion. Drar med resurspersoners hjälp vidare in i det eventuella biblioteket: "Samlingarna: finns det några hylor?" Vad finns det i så fall på dem? Böcker och tidskrifter? Eller teknik? "Nätet, ett annat nät eller flera olika nät?"

Birgitta Olander funderar kring och utmanar till debatt om bibliotekarieutbildningen. Hur den förhåller sig till de rekryteringsproblem som blivit allt tydligare i bibliotekssammanhang. Hur den läggs upp i dag för att fungera för en morgondagens bibliotekarie.

Margareta Brundin berättar med anledning av Riksdagsbibliotekets just då pågående 150-års jubileum om biblioteket och om vad de politiska beslutfattarna kan förvänta sig därifrån om ett decennium.

Henrik Jochumsen och Casper Hvenegaard Rasmussen är lärare vid Danmarks Biblioteksskole. De gav förra året ut boken Gør biblioteket en forskel? i vilken de undersökt hur medborgaren ser på sitt bibliotek. Här berättar de om sin bok men har också dragit vidare slutsatser av sina undersökningar för att påvisa vilka förväntningar som allmänheten har på sina bibliotek framåt i tiden. De samtalar med Inger Eide-Jensen – och med er.

Sista anmälningsdag 11 maj!

Tid: Torsdagen den 31 maj 2001 kl 9-16.

Plats: Stockholm. Konferenshallen Polstjärnan, Sveavägen 77

Pris: 1 500:- exkl moms, men inkl för- och eftermiddagskaffe samt lunch.

Anmälan: Ikoner BTJ 221 82 Lund, fax: 046/37 22 50, telefon: 046/18 02 61,

e-post: jan-eric.malmquist@btj.se

...en text som är

Boken dematerialiserad

Kristina Lundblad

Den kommer att tränga undan pappersboken, den kommer att demokratisera utbildningen, överbrygga klyftorna mellan rika och fattiga länder, sprida Litteraturen till folket och göra oss alla till författare. E-boken har på kort tid lyckats generera fler rosenröda visioner än dess motsvarighet i papper gjort de senaste hundra åren. Så brukar det vara med nya tekniker, men lika sant är att dessa också lockar fram motstånd och kritik. Och så länge de ekonomiska och politiska strukturerna inte förändras lär nog inte heller den elektroniska publiceringen kunna bidra med någon verklig sprängkraft. Det betyder inte att e-boken skulle sakna potential att förändra saker och ting, men förändringarna ligger snarare inom perceptions- och begreppsmässiga områden än inom storspolitiska och konstnärliga: hur upplever och tillgodogör vi oss kunskap och vad är en text, en bok, en författare? Vad betyder, kort sagt, materialiteten för verket?

Den mest intressanta aspekten av e-boken är kanske dock, än så länge, den konfliktstämning den skapar så fort den kommer på tal, en antagonism som liksom börjar vibrera i luften som om e-boken vore en fiende som smugit sig in på fredlig gammal pappersmark.

Antikvariatsbokhandlare, bibliofiler och andra rättrogna slår ifrån sig med en fnysning medan elektronikkonvertiterna ler lite overseende; vänta bara...

Och vi väntar alla. För ännu är den elektroniska boken inget som uppenbaras för ens inre syn när man längtansfullt visualiserar semestern, hängmattan och den där romanen

som man så länge velat läsa. Nej, då är det allt den tryckta pappersvarianten som hägrar. Och vem vill krypa upp i läsfötäljen med en apparat som stinker av cancerframkallande bromerade flamskyddsmedel, som surrar och avger elektromagnetisk strålning? Fast, å andra sidan – när vi bara behöver ett kapitel ur en fyrahundrasidors fackbok som kostar 580 kronor, då vore det ju inte så dumt att kunna ladda ner just det kapitlet från nätet för ett par tior och att ha tillgång till ett helt bibliotek via sin lätta lilla läsplatta är en gammal dröm som med e-boken blir verklighet.

Ambivalens skulle sålunda kunna vara en sammanfattning av de reaktioner e-boken framkallat. Det gäller för förlag och bokhandel som undrar hur betalningsgarantier och kopieringsskydd skall tillgodoses och där den elektroniska publiceringen möjligen, i ett längre perspektiv, faktiskt kan hota deras existens. Det gäller för författarna som å ena sidan plötsligt och utan större kostnader kan bli sina egna förläggare men som å andra sidan tycker sig förlora kontrollen över sina verk och sin upphovsrätt. Det gäller för bibliotek som tvingas välja mellan inköp av pappersböcker och teknisk utrustning och det gäller för läsarna som frågar sig vilket medium som ger maximal utdelning.

De frågor e-boken ger upphov till kastar en intressant belysning över den tryckta textens samhälle, men innan jag går vidare med att försöka säga något om det, är det på sin plats att fråga sig vad e-boken egentligen är för något. Är den en bok överhuvudtaget?

För att kunna läsa en elektronisk boken text behöver

förses med en helt ny

oförändrad till bokstaven

man en maskin, själva hårdvaran. Det kan vara en stationär dator, en bärbar dator, en handdator (PDA – Personal Digital Assistant) eller en så kallad läsplatta, det vill säga en för läsning av elektroniska texter speciellt avsedd hårdvara med skärm och läsningsanpassade funktioner (Dedicated Reading Device). Läsplattan är inte avsedd för något mer omfattande skrivarbete. Den har inget tangentbord, men ett skärmtangentbord möjliggör för användaren att exempelvis föra in egna noter och kommentarer. Därtill krävs en mjukvara som kan dechiffrera den elektroniska filen vilken måste vara formaterad på ett lämpligt sätt. För texter som skall presenteras som e-böcker finns en mängd format att välja bland, såsom PDF, XML och Microsoft Reader. Målet är dock att man i branschen skall enas om ett gemensamt standardformat och OEB (Open eBook) är en industristandard som närmar sig denna ambition. Det bygger på XML-formatet och definierar såväl hur texten skall se ut som hur den skall förpackas, det vill säga hur den skall struktureras på skärmen ("omslag", innehållsförteckning, brödtext och så vidare).

Både hårdvaruföretagen och mjukvaruföretagen arbetar intensivt på utvecklingen av e-böcker. I första hand

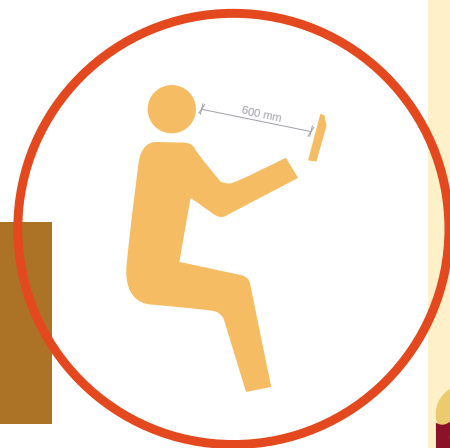
gäller det att optimera textåtergivningskvaliteten men också minnesomfång, interaktivitetsmöjligheter och vikt är föremål för teknisk utveckling. Dessutom är bättre kopieringsskydd och smidigare betalningsmetoder nödvändiga för att förlagen skall våga satsa fullt ut på e-publicering. Verkligt intressanta produkter under utveckling är elektroniskt papper samt elektroniskt bläck. Forskare från företagen Lucent och E Ink visade förra året en prototyp för världens första flexibla, pappersliknande skärm för elektroniskt bläck. Ett plastmaterial belagt med plasttransistorer, eller "active matrix drive circuits", i kombination med elektroniskt bläck utgör alltså nästa generations "skärmar" och de liknar i hög grad det traditionella papperet. Läs kvaliteten sägs vara mycket god med hög kontrast, tydlighet i skiftande ljusförhållanden och från olika vinklar.

Så långt är allt gott och väl, men om man granskar några vanligt förekommande definitioner av "e-bok" blir man snabbt varse en anmärkningsvärd brist på såväl precision som konsensus. Mike Clarke från Adobe definierade, på ett seminarium om e-publishing i Köpenhamn i november förra året, e-boken som "Content that is to be delivered electronically, secured to prevent unauthorized distribution" och några

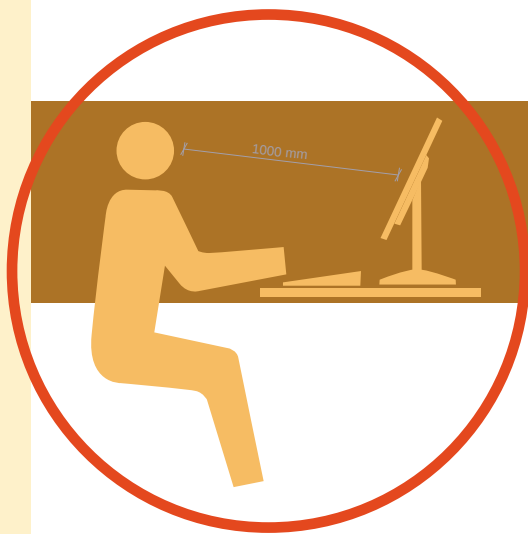
studenter från Södertörns högskola anser i en uppsats, som finns att hämta på nätet, att begreppet e-bok "omfattar både läsplattan, det digitala medium

Kristina Lundblad är litteraturkritiker samt verksam vid avdelningen för bokhistoria, Lunds universitet

som tagits fram för läsning av text, och den mjukvara och det läsinnehåll som hör till läsplattan. När vi använder orden elektronisk bok eller e-bok", fortsätter de, "avser vi läsplattan tillsammans med dess programvaror och litterära innehåll. Läsplattan är enligt vår definition ett bärbart medium, som är jämförbart med den tryckta boken vad gäller storlek och vikt. Vi anser inte att dagens persondatorer, laptops, palm-datorer och handhållna datorer kan kallas för läsplattor. De uppfyller inte kraven på portabilitet och läsbarhet."¹

mening och status

när de mönster

Huruvida textmaterialet är legalt skyddat eller ej torde sakna betydelse för definitionen – en e-bok blir inte mindre e-bok för att den piratkopierats. Mike Clarkes villkor i denna fråga säger mer om ett av de problem som IT-förretagarna och e-förläggarna är som mest upptagna av än om själva e-bokens väsen. Den del som då blir kvar, "content that is to be delivered electronically" omfattar å andra sidan all elektronisk kommunikation, från e-post till väderlekskartor, enstaka bilder – ja, helt enkelt en väldig massa dokument som svårigen kan kallas böcker.

Södertörnstudenternas definition är i sin tur på en och samma gång alltför snäv och alltför vid. Enligt deras sätt att se saken skulle en roman nerladdad från Internet i en stationär dator inte vara en e-bok, medan samma text nerladdad i en läsplatta skulle vara det. Det är en fullständigt orimlig avgränsning vars enda förtjänst är att den snabbt avslöjar hur lite betydelse själva hårdvaran har för begreppsdefinitionen. Det intressanta är att uppsatsförfattarna utgår från

kodexen och använder den som måttstock för vad som kan passera som e-bok. Endast det medium som till storlek och vikt liknar kodexen kan, menar de, kallas e-bok. Detta medium är enligt deras uppfattning läsplattan. (Och att "dagens persondatorer, laptops, palmdatorer och handhållna datorer" inte kan kallas läsplatlor beror helt enkelt på att de inte är läsplatlor.) Tankegången visar på svårigheterna att frigöra sig från kodexens hegemoni när vi tänker på böcker.

Så hur skall man då definiera e-boken? Ja, vid en jämförelse med pappers- (samt papyrus- och pergament-) boken och dennas hårdvara kvarstår som minsta gemensamma nämnare endast själva texten, systemet av organiserade tecken återgivna digitalt, med bläck eller tryckfärg. Gör då ett längre stycke text en bok? Nej, vi kallar inte en tidskrift för en bok, vare sig den existerar i pappersformat eller digitalt. Kärnan i definitionen tycks alltså varken ligga hos hårdvaran eller hos mjukvaran utan bör sökas i kombinationen av de två. Dock inte på det sätt som görs i söderstörnstudenternas definition. Snarare tycks begreppet "bok", när man granskar det i korsvägen mellan e-boken, kodexen och volumen, handla om entitet: en "bok" är ett avgränsat längre grafiskt

meddelande bundet till ett för den avgränsade texten anpassat, materiellt föremål. Den franske bokhistorikern Roger Chartier talar i sin *Böckernas ordning* om "framväxten av en ny definition av boken där ett objekt, en text och en författare förknippas på ett ouplösligt sätt"

Den naturliga följdfrågan blir alltså huruvida vi i fallet med elektroniska texter har någon nytta av att använda begreppet "bok" överhuvudtaget. Visserligen rör det sig fortfarande om "ett avgränsat längre grafiskt meddelande" bundet till ett materiellt föremål, men då detta meddelande, denna roman, handbok, matematiska avhandling, utredning eller vad det nu är, delar det "materiella föremålet" med ett mer eller mindre obegränsat antal andra meddelanden, försvinner bokbegreppets entitetiska kvalitet (text plus "egen" bärande materialitet) för att endast lämna kvar texten lagrad och presenterad i ett medium som den inte är avsedd att vara ensam om att bli buren av. Den enskilda texten bärs alltså inte av en för sig specifikt anpassad materialitet utan av en materialitet som är anpassad för texter, och andra meddelanden, i största allmänhet, på samma sätt som papper är det.

Resonemanget verkar leda fram till

som bjuder ut den

förändras

den något underliga slutsatsen att en e-bok är en elektronisk text som, om den skulle ha varit tryckt på papper skulle ha kallats bok. Sådana villkor utgör knappast någon rimlig grund för att definiera elektroniska texter som böcker.

Begreppet "e-bok" används naturligtvis för att det är praktiskt. Alla vet vad en bok är och då är det enkelt att föreställa sig vad en elektronisk bok är.

Men det handlar inte bara om att det är praktiskt. Boken är också ett föremål laddat med en oerhörd symbolisk kraft och av den anledningen kommer man att vilja behålla ordet också när det gäller elektronisk publicering. En författare vill skriva böcker, inte lägga ut texter (möjligen texten), men, som den amerikanske bibliografen Roger E. Stoddard påpekat, så är det ju trots allt ändå så att "vad författare än gör så skriver de inte böcker. Böcker skrivs inte. De tillverkas av skrivare och andra hantverkare, av arbetare och andra tekniker, av tryckpressar och andra maskiner."

Som framgår är definitionsfrågan komplicerad men sammanfattningsvis kan man nog konstatera att det i elektroniska sammanhang vore rimligare att tala om texter än om böcker. Oavsett vilket begrepp man väljer att använda, kommer den elektroniska formen att påverka inte bara texterna och uppfatt-

FOTO: SYDSVENSKAN BILD/INGEMAR D KRISTIANSEN

ningen av dem utan också kommunikations- och kunskapsuppfattningen i vid bemärkelse. Vad innebär till exempel förlusten av bokens bokaktighet?

Det mest radikala brott mot den tidigare praktiken som e-boken för med sig är ju just förlusten av den titelanknutna, formgivningsmässiga och materiella identiteten. Texter som publiceras och distribueras elektroniskt och sedan laddas ner i en elektronisk hårdvara där de läses, lösgörs från den fysiska verklighets alla särdrag som genom århundradena varit starkt förknippad med böcker. Denna transformering av fenomenet "bok" innebär också en transformering av fenomenet "litteratur".

I bägge fall kan man se såväl värdemässiga vinster som förluster. Till de senare hör den föremålsliga identitet som ofta förstärker textidentiteten och liksom blir en metatext i sig, ett tillägg till den text den bär. Att köpa en Jackie

Collins på en bensinmack i Californien och få en limmad hardback med tämligen dåligt papper i ett glansigt band med ett dator-behandlat fotografi av någon raffig donna på omslaget samt titel och författarnamn i något snitsigt typsnitt ger inte bara en försmak av vad som komma skall när läsningen väl tar vid, det är dessutom en kulturell upplevelse full av information om såväl symboliska som tekniska företeelser i den värld boken härrör från (också om man köper samma bok på Domus i Svedala). På samma sätt kan en bok producerad på någon mindre ort i exempelvis Indien lära en mer om den sociala, kulturella och ekonomiska ordningen i landet än timtals av resehandboks läsning eller museibesök. Inte bara tryck- och band-kvalitet utan papperskvalitet, typografi, banddekor och, varför inte, lukt är bärare av vital information. Exempelen kan mångfaldigas och den särprägel som är volymspecifik har inte bara rumslig spännvidd utan givetvis också tidlig. Upplevelsen av såg 1700-talslitteratur, får, om den läses i utgåvor från tiden, en mera autentisk prägel skulle många mena.

till tolkning

Roger Chartier

Med elektronisk publicering kommer en ny form, men den är samma för alla typer av texter, den är uniform. Den mångfald av materiella, taktila och visuella detaljer som pappersboken erbjuder, skärs ner till ett betydligt mer begränsat register av sinnesretningar. Visserligen är möjligheterna till typografisk variation, bildbehandling och liknande i princip oändliga när man arbetar med datorer och när det gäller interaktivitet, ljud och film så har ju inte pappersboken mycket att komma med. Men denna elektroniska pluralitet framstår likväl som ensartad på grund av sin digitala natur. Den elektroniska bokens hake, på detta område, är att den inte finns – det rör sig hela tiden om en representation på en skärm.

På samma sätt som boken varit sammankopplad med sin materiella form har den också alltid varit beroende av *rummet*. Från branden i biblioteket i Alexandria, där boksamlingarna försvann med de rum de förvarades i, och fram till vår tid, till exempelvis översvämnarna i Polen för några år sedan då bland annat några bibliotek drabbades hårt eller till branden på Linköpings bibliotek, eller till byggnaden av de nya magasinerna på KB, har storleken på boksamlingarna, omfånget av den informationsmängd man kunnat härbärgera, varit avhängig rent rumsliga faktorer och samlingarna har existerat

under den ständiga risk att förstöras eller tillintetgöras som fysiska föremål alltid existerar under.

Inom forskarvärlden har den rumsliga faktorn, i den preelektroniska eran, även haft en viss betydelse för resultatet. De dokument som inte funnits tillgängliga inom rimligt avstånd eller som man på grund av detta avstånd inte känt till, har förbigåtts. Den till buds stående materialmängden (forskaren som står inför ett arkiv som skall gås igenom, personen som skall välja en roman i den lokala bokhandeln, låntagaren som söker på bibliotekets hyllor...) har å andra sidan i pappersbokens kultur en överblickbarhet som ger hållpunkter för tänkandet och förståelsen och till och med djupet och noggrannheten i ett forskningsprojekts resultat mäts ibland, med större eller mindre fog, mellan tummen och pekfingeret; en tjock bok indikerar en ambitiös studie. I den tryckta bokens kultur orienterar man sig rumsligt även i vidare bemärkelse. Själva vårt tänkande i kategorier speglar ju en rumslighet som motsvaras av de olika ämnesavdelningarna i ett bibliotek och det är ingen överdrift att säga att kodexen och dess organisation, både inom pärmar och i bibliotek, har präglat det västerländska tänkandet i snart tvåtusen år.

Med den digitala texten är det annorlunda. Visserligen är också den beroende av en fysisk verklighet, men eftersom den saknar materiellt värde i sig själv, är detta beroende oändligt mycket mindre än för pappersburens text och liknande medier, det vill säga så länge det digitala dokumentet existerar i fler än en hårddisk. Lättheten med vilken man kan försäkra sig om ett digitalt dokumentets flerfaldigande och därmed sammanhängande säkerhet är en aspekt av den digitala textens oberoende av rummet.

En annan är naturligtvis det ringa utrymme en digital text kräver. Storheten i denna litenhet är uppenbar – den elektroniska texten är ett avgörande steg mot människans gamla dröm om det totala biblioteket. Men det totala biblioteket är inget man stiger in i oförberedd, vilket Roger Chartier understryker i *Böckernas ordning*: ”Ska man förverkliga renässansbibliografernas drömmar och få det enskilda hos den plats där läsaren finns att sammanfalla med universaliteten hos det vetande som denne kan tillgodogöra sig, så förutsätter detta oundvikligen en ny definition av textbegreppet: det måste brytas loss ur den omedelbara självklarhet som gör att vi förknippar text med en speciell form av bok (*codex*), vilken i sin tur ersatte en annan form av bok för sjutton-arton sekler sedan, nämligen *volumen*, bokrullen”.

Ja, om vi nu tänker oss en framtid där all information finns tillgänglig på exempelvis Internet i form av e-böcker och annat så måste vi också tänka oss ett nytt tänkande.

Visserligen är det människan som formar tekniken, men tekniken formar också människan. Den elektroniska revolutionen är lika intressant som den revolution Gutenberg satte igång men att den skall utvecklas på bästa tänkbara vis förutsätter att vi så fort som möjligt slutar upp med att tänka i termer av antingen eller; med *både* pappersböcker och elektroniska böcker till hands utvidgas såväl tiden som rummet.

Fotnot:

1. Sophie Mauleon Larsson, Malin Petrusson, Johanna Sundberg, Göksel Ük, *Har (e-)boken en framtid?, uppsats Södertörns högskola 1999. För övrigt kan den stationära datorn, den bärbara datorn och PDA:en jämföras med en typologi för renässansens böcker som en viss Armando Petrucci upprättat, han talar om libro da banco som är en bok som måste ligga på en pulpet eller ett bord, libro da bisaccio som man kan bära med sig och libretto da mano som är så liten att det går att hålla den i handen.*

E-bok på bibliotek

Boris U Zetterlund

Inledning

E-handelsföretagen sitter våren 2001 som panelhöns i ett virtuellt danspalats och kan trots intensiv uppvaktning inte tillförsäkra sig sista dansen med det surfvalsande potentiella kundunderlaget. Detta märks på London Book

Fair/Internet Librarian i år där e-boken marknadsförs försiktigare än på t ex ALA:s midvinterkonferens. T ex saknas de fysiska läsplattorna, de som är helt tillägnade bokläsning, helt och Baker & Taylor visar inte som i Washington sitt biblioteksprogram för eböcker (samma funktioner som netLibrary). Forfarande finns en optimism om e-bokens utveckling men profitabilitetstron är starkt nedtonad.

E-boken annonseras i huvudsak och fn med viss känslomhet (pappersboken kommer att överleva!) som ett komplement för fackbokshandeln. Se t ex

http://www.publishing.about.com/arts/publishing/library/epub/bl_forrester1.htm

”Digital delivery of custom-printed books, textbooks, and eBooks will account for revenues of \$7.8 billion – 17.5% of publishing industry revenues – in five years. Of this amount, only \$251 million will come from eBooks for eBook devices. Publishers are expecting trade eBook sales that won't materialize – the drawbacks of reading onscreen will discourage all but the most motivated readers,” säger Daniel P. O'Brien, senior analyst hos Forrester.

Men – och här ligger nyckeln till en möjlig framtid:

”Publishers can't go back to business as usual – the Web's distribution advantages demand that they shift to far more flexible digital production.”

Vi skiljer på e-bok, den elektroniska formen för en ”text”, och läsplatta, handdatorn för läsning av en e-bok. Denna åtskillnad är vattendelaren för hela diskussionen om och den praktiska förankringen av e-boken. Det huvudsakliga problemet för e-boken är copyrightanteringen. Förespråkarna för den fysiska e-boken, den bokläsnings-

dedicerade läsplattan, påstår framt att det finns ingen annan lösning än deras. All form av kryptering kommer att knäckas förr eller senare och enbart med hårdvaruanknutna programlösningar kan man bevara upphovsskyddet. Microsoft med Reader (<http://www.microsoft.com/reader/>) och Adobe med eBook Reader (<http://www.adobe.com/products/ebookreader/keyfeatures.html>) går på motsatt linje, folks bekvämlighet nödvändiggör att lösningen måste vara generell, texten skall kunna läsas från såväl pc som handdatorer (<http://www.rrlc.org/ebook/newsletter1/conf.htm>).

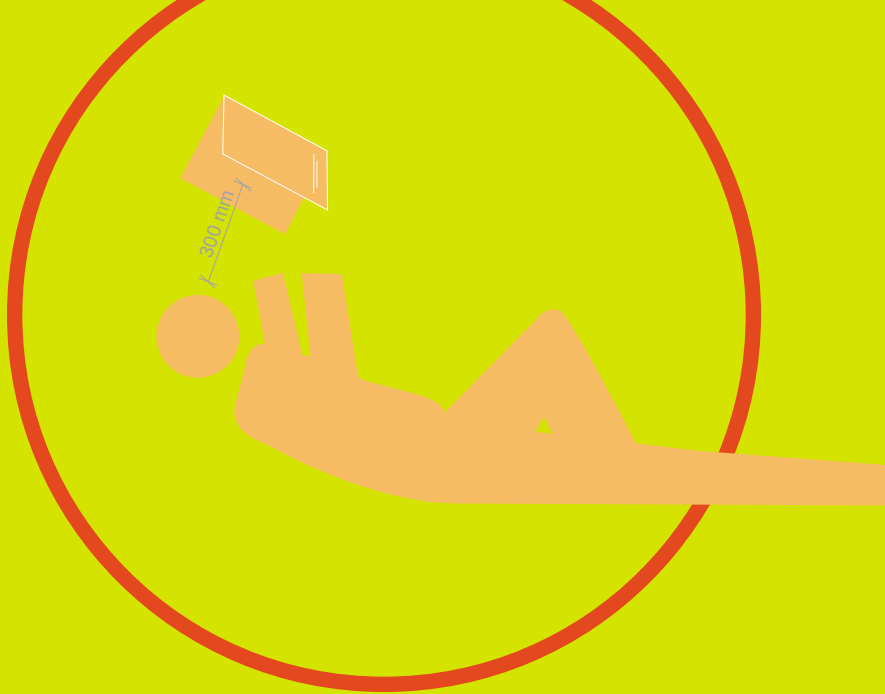
Kombattanternas argument emanerar och får luft i den egna verksamheten och det är ännu för tidigt att dra slutsatser om den definitiva lösningen, som just och troligen inte är definitiv.

Ett tänkbart scenario är att någon av läsplatteteknikerna eller det elektroniska pappret (kanske det vinnande läsplattetekniken ”konceptet”, <http://www.parc.xerox.com/dhl/projects/gyricon/>) får en sådan spridning att läsare finns överallt; i hemmet, arbetsplatsen, restauranger, kaféer, arbetsplatser, väntplatser etc. Dels kan sådant läsas som ägartillhörigheten har rättighet till, dels det som läsaren betalt och via uppkoppling får tillgång till. Den elektroniska texten skulle i en sådan värld ha löst ett antal problem gällande distribution och copyright men skulle vara ett stort steg bort från högsta tillgänglighetsvärde (flyttbarhetsidealet mellan olika läsredskap som pc, handdator, mobil etc).

En annan möjlig utveckling är att pcs och handdatorer/mobiler utrustas med tekniskt stöd för maskinvaruanknuten läsning typ instickskort. Om det är möjligt att knyta läsandet till en på detta vis kombination av maskinvara/program-

vara skulle det ge en lösning som troligen stora delar av marknaden skulle acceptera. Det skulle dock minska medierörligheten från maskin till maskin om inte kortplatserna får en gemensam standard. Möjligheten kan innesluta kortanknutna lösningar för en begränsad tidsperiod (1 månad "artiklar", 6 månader för "böcker") med därefter tillgång (ny distribution) i krypterade maskinvaruoberoende lösningar för att efter ett antal år bli fritt (som nu men möjligen tidigare). Bäringen av ett sådant genomförande skulle få negativa konsekvenser för biblioteken som då i huvudsak inte med praktisk/ekonomisk rimlighet (?) skulle ha tillgång till det senaste materialet på vissa områden. Mot detta talar dock att inget av detta resonemang gällande flerstegstillgänglighet i den här kombinationen, ännu, har varit aktuellt.

En intressant spelare kring maskinvara/programvaruknytningar är ContentGuard (Xerox, Microsoft, Adobe), <http://www.contentguard.com/>, där man ser en lösning med tillgängliggörande av nycklar via en jämförelse mellan maskinvaru- och programvaru-identiteter. Denna nyckel är unik för kombinationen och därmed kan man inte flytta programvaran utan att en ny nyckel måste inhämtas från leverantören. För kommer Microsoft att hantera sina produkter (Office etc) på ett stort sätt. Liknande tekniker arbetar sealed[media] (<http://www.sealedmedia.com>) och InterTrust (<http://www.intertrust.com>) med. Både InterTrust hävdar att de har en lösning som inte tvingar användaren att ha internetserverkontakt för att flytta dokumentet från en maskin till en annan med fullt copyrightskydd. Denna form av tekniska lösningar där användare

ren får en licensnyckel till dokumentet är den troligaste lösningen på den elektroniska bokens tillgänglighet. Läsplattorna kommer att bli kombinerade läs/surf/mobilplattor. Både Microsoft och Adobe demonstrerar en sådan prototyp (<http://www.microsoft.com/presspass/features/2000/nov00/11-13tabletpc.asp>). Som programläsverktyg för ovanstående lösningar konkurrerar Microsoft Reader med sin läsvänlighet och handdatoranvändbarhet med Adobe Acrobat eBook Reader som framhäver sin bildhanteringsförmåga. Båda produkterna kommer med sannolikhet att utvecklas för att inbegripa konkurrentens fördelar. Det är inte enkelt att säga om vinnaren. Det finns en stor möjlighet att det blir just ingen klar sådan och att läsaren får finna sig i att hantera minst två läsprogram. Observera dessutom att textnetLibrary's läsprogram helt skiljer sig från Adobes och Microsofts, för närvarande. ContentGuard, netLibrary, Baker & Taylors programvara, InterTrust och sealed[media] stödjer samtliga möjligheten att tidsstämpla dokumentet/boken för tidsbegränsat köp av konsument eller för utlån av bibliotek.

Om hanteringen av upphovsskydd vore ett rent juridiskt förbud mot kopiering i kombination med ett enklare kopieringsskydd och med ett lägre pris (hög pris-moral-besvärskoefficient) skulle det kunna innebära att förlag totalt sett tjänar minst lika mycket framöver som nu eftersom man inte skulle besvara sig med att piratkopiera med fusknycklar eftersom priset var tillräckligt lågt. I det läget skulle en maskinvaruknuten lösning vara ointressant och emediet skulle i princip vara läsbart på valfri plattform, se intressant scenario på <http://www.frilanders.net/scenfril/scena1.html> s 7-. En annan möjlighet är digital "vatten"-märkning som skulle synas i alla utskrifter och i skärmläsning av dokumentet. Mot dessa lösningar svär lusten (?) att alltid tjäna mer. Detta syns både i musikindustrin som trots nya försäljningsrekord arbetar intensivt i copyrightfrågor med både ett nytt EU-direktiv runt hörnet. Vi kan därför med stor sannolikhet vänta oss lösningar, enligt ovan, som via distributörerna med avancerade lösningar har kontroll över licensierade mediaid.

Biblioteken

Biblioteken/Biblioteksbranschen har hitintills i huvudsak stått bredvid och gapat i förundran över Den Nya eFormen och hoppats på att någon skall slänga in stekta e-sparvar i form av flygfärdiga copyrightlösningar. De försök till användning på biblioteken som funits har i huvudsak byggt på att vara först i landet med utlån av en högst handfull läsplattor i helt imageskapande syfte med som bästa effekt, PR borträknat, att få till en diskussion internt och med användare om e-boken och dess möjligheter. Vilket är lovvärt naturligtvis. Dock har vissa bibliotek helt nyligen som t ex Norrköpings stadsbibliotek och vissa högskole/universitetsbibliotek arbetat in e-böcker från Runeberg (<http://www.lysator.liu.se/runeberg>) /Gutenberg (<http://sailor.gutenberg.org/>) projekten och netLibrary i sina kataloger. Just avsaknaden av en enhetlig teknik- och marknadslösning för medicirculation på bibliotek har gjort det svårt för biblioteksvärlden att bedöma hur man skall utnyttja knappa resurser för en satsning på ett nytt media. Inte förvånande dock att mediabranschen hitintills nonchalerat biblioteken, kanske inte mer än 5-10% av den totala bokförsäljningen går till biblioteken.

Flera tusen bibliotek (enligt netLibrary) med t ex DRA, Epixtech, Innovative och Sirsi bibliotekssystem har börjat med att hantera köpta delar av netLibrarys tillgängliga medier med möjlighet till utlån via systemet. Enkelt att implementera för vilket bibliotek som i sin enklaste form även utan systemleverantörsstöd. Med en länk i katalogposten, definition av antal medier och lånetid hos netLibrary är man flygfärdig för förhandsgranskning/nedtank-

ning/onlineläsning. Se t ex <http://library.ci.scottsdale.az.us/html/welcome.html> (välj Civic Center och sök på ordet netlibrary).

Låntagaren kan beroende på nätverksstöd som minsta servicenivå nå medierna på bibliotekets maskiner. En möjlig vidareutveckling är att som i Axiell BOOK-IT bibliotekssystem (i prototypform) hantera nedladdning av e-mediet till den egna databasen med t ex fulltextindexering av PDF-dokument och innehållsförteckningsindexering av Microsoft Reader-dokument vilket möjliggör om så önskas en samsökning katalog/fulltext. System från t ex Endeavour har länge haft fulltexthantering men inte i fullt integrerad form. Fulltextshanteringen i systemen är intressant men ger spetsigt uttryckt nya svar på ej definierade behov (eböcker, lokalsamlingar, avhandlingar, dokumentation, protokoll?).

En lösning är att, som det diskuteras i Danmark, mot betalning erbjuda biblioteken fulltextindexering centralt med sökningsmöjlighet från de lokala systemen. Möjligheten för biblioteken att kunna fulltextindexera/fulltextsöka material/eböcker utgör moteld till initiativ som Questias (<http://www.questia.com/>), en leverantör som anser att deras fulltextindexerade 35 000 böcker (vår 2001) är ett komplement till bibliotekens fysiska böcker och att biblioteken inte kan konkurrera med deras tjänst utan forskaren, studenten får finna sig i att betala 200kr/mån för utnyttjandet. Questia använder följande samma indexeringsmotor som BOOK-IT. Ebrary (<http://www.ebrary.com>) har ett annat "koncept". De erbjuder fri sökning men tar ett par kronor per nedladdad/utskriven sida. Betalningen är tänkt att ske via inbetalda förskott.

Inte mycket kommer dock att hindra ebrary från att ta betalt även för sökning när man upparbetat en tillräckligt stor kundstock som börjat betala.

Rent allmänt, som tidigare noterat, är bedömare överens om att boken/tidskriften inte kommer att gå under (<http://news.cnet.com/news/0-1007-200-1995338.html>), däremot kan det, förvisso ett simpelt konstaterande, antas att den överväldigande expansion av producerad text som Internetvärlden bidragit till kommer att förändra miljön på biblioteken. De särskilda avgränsade datoröarnas tid är troligen redan förbi

Boris U Zetterlund är utvecklingschef, Axiell BOOK-IT AB

och biblioteken kommer av rent miljömässiga skäl att blanda maskiner och mediehyllor för att få en draglig balans mellan pappersmedia/e-media. Nyinredda folkbibliotek som Malmö och Lund visar på denna trend.

Det kan komma att finnas snabbhyllor med redan tankade medier i färdiga läs/surfplattor alternativt virtuella samlingar för underlättande av tankning till egen maskinvara. Samlingarna (i plattorna och på nätet) skulle t ex kunna indelas i

- Klassiker baserade på tidsepok, region etc,
- Serieromaner
- Författare
- Ämnesgrupperad skönlitteratur
- Genrelitteratur (deckare i herrgårds-miljö)
- Poesi
- Ämnes- och nivågrupperad facklitteratur

- Debattsamling (aktuella frågor)
- Kurslitteratur (etablerade kurser)
- Självstudier
- Lokalsamling
- etc

En virtuell (filer) eller fysisk samling (läs/surfplatta) kan inrymma olika mediaformer. T ex skulle en samling om en författare kunna innehålla en filmad dokumentär, boktexterna, artiklar, ett par filmatiseringar och författaren berättar själv om vad som tände skrivandets låga i henne/honom. Dessutom kan ett antal pekare visa på källor på internet. Inte minst skulle ämnessamlingarna kunna bli skönt explorativa.

E-bokpraktik på bibliotek

Biblioteket kan arbeta med e-böcker på flera vis:

- Låna ut läsplatser med fria e-böcker
- Låna ut läsplatser med betalda e-böcker
- Via sina hemsidor peka på webbplatser med fria e-böcker
- Via sina hemsidor peka på webbplatser med e-böcker mot betalning
- Tillhandahålla fria e-böcker via sina hemsidor (ett urval lyfts fram)
- Tillhandahålla betalda e-böcker via sina hemsidor mot ipidentifiering (på biblioteket eller via särskilda lösningar för närhet hemifrån/arbetsplats)
- Tillhandahålla betalda e-böcker från leverantörswebbplats via OPAC
- Tillhandahålla fria e-böcker från egen server via OPAC

I) Tillhandahålla betalda e-böcker från egen server via OPAC

Ovanstående alternativ kan naturligtvis praktiseras i andra kombinationer. Alla betalvarianterna ovan kan bli kombinerade med en variant där låntagaren i sin tur ersätter biblioteket.

- Låna ut läsplatser med fria e-böcker
- Låna ut läsplatser med betalda e-böcker

Innebär idag i huvudsak en test på låntagares attityd till mediet som sådant och möjligen ett stänk (en hel spann snarare) av framåtimage för biblioteket. Statistiken kommer definitivt inte att ge rättvisa åt insatsen (flera medier i ett lån). Om hårdvarulinjen på sikt visar sig vara vinnande gällande copyrightskyddat material kommer biblioteken att få köpa upp till tusentals läsplatser för utlån med upp till hundratals tankstationer för läsning/tankning/utskrift (oftast begränsad). Detta är, som nämnt, för ingen trolig framtid men argumenten för kan bli att studeras på <http://www.ebook-gemstar.com/> och <http://www.franklin.com/ebookman/>.

Observera att eBookMan hanterar förutom Franklin Reader för bokläsning inladdad post, musikfiler, Microsoft Reader mm vilket gör att den närmar sig Microsofts Tablet PC.

- Via sina hemsidor peka på webbplatser med fria e-böcker
 - Via sina hemsidor peka på webbplatser med e-böcker mot betalning
- Innebär en till kvalitetsstämpel förpliktigande vägvisare men innebär ingen praktik på biblioteket.

E) Tillhandahålla fria e-böcker via sina hemsidor (ett urval lyfts fram)

Innebär, (följande bibliotekstraditionen) ett kvalitetsstämplande av de individuella verken och ett upprätthållande av en virtuell samling utgörande ett bläddringsalternativ till katalogen men med

nödvändighet ett begränsat urval. Man kan inte bläddra sig igenom världslitteraturen om än urvalet är gjort med det minsta nålsöga. Man skall dock inte för glömma att om det ges möjlighet till fulltextsökning i dessa samlingar kan kreti och pleti (du och jag) med virtuos enkelhet uppträda som oerhört belästa citeringsfantomer.

F) Tillhandahålla betalda e-böcker via sina hemsidor mot ip-identifiering

Har t ex prövats av Göteborgs UB (netLibrary) och innebär tillgång till medier via identifikation av bibliotekets ip-adress och personlig inloggning i netLibrary. Medierna är sökbara på distributörens webbplats som t ex i fallet netLibrary (man kan naturligtvis skapa en sökruta på sina egna websidor) men begränsningen ligger just i detta, sökningen sker enbart i netLibrarys medier. Ohållbart om man inte tänker ha enbart en e-textleverantör (kan netLibrary fylla ett sådant behov?). Och fortfarande skilt från sökningen av övriga anskaffade medier.

G) Tillhandahålla betalda e-böcker från leverantörswebbplats via OPAC

Som F men katalogposter har lagts upp i den egna katalogen och kopplingen sker via weblänk med medieid inlagt i en speciell URL-syntax. Förutsätter att mediets utlån tidsstämplas och att läsprogrammet kan hantera denna tidsstämpel. Tidsstämplingen kan som i netLibrarys fall skötas via netLibrary. Biblioteket skulle bli kunna tillhandahålla flera ex av samma titel. E-boken skulle på detta vis bli tillgänglig för såväl lån, omlån (nytt lån?). Inga övertidsböter och krav. Finns för inga lösningar för reservation av medierna.

H) Tillhandahålla fria e-böcker från egen server via OPAC

Ger fördelen att förutom att innehålllet i katalogposten kan sökas även att

FOTO: EVA INGVARSSON

Overvejelser over børnebibliotekets (fortid og) fremtid

Jens Thorhauge

Den store sult

I en af min barndoms læsebøger var der en historie om drengen Mathis der så gerne ville læse, men ikke kunne få fat på bøger. Han fik nu lov at låne en bog fra en mand i nabobyen. En vinterdag vandrede han over og hentede den – og lovede sig selv ikke at læse før han var hjemme igen. Men på hjemvejen kunne han ikke modstå fristelsen. Bogen brændte i hans hånd. Han pakkede den ud for bare at læse ganske lidt i den. Det var en verdenshistorie – og åbningen af bogen var en åbning ind til en verden drengen aldrig før havde betrådt. Han blev opslugt. Glemte tid og sted. Men da det var et bitterligt koldt frostvejr, gled han fra læsningen over i en søvn eller bevidstløshed. Og kun fordi hans forældre blev urolige for ham og eftersøgte ham på vejen, blev han reddet!

Umiddelbart spejler historien en informationsfattigdom vi (næsten) har glemt. Men som den er refereret – frit efter hukommelsen – synes den at indeholde en dobbelthed. På den ene side fremtræder læsning som en slags basal livsdrift der rummer en magisk tiltrækningskraft. På den anden side det modsatte: læsningen kan være farlig, man fristes til at sige: en dødsdrift, fordi den kan opsluge og fortære dig eller i hvert fald vende din opmærksomhed bort fra livsvigtige realiteter.

I denne dobbelthed afspejler historien den paradoxale tvetydighed i holdningen til læsning som optræder langt op i industrisamfundet.

For ikke så mange år siden var børn først og fremmest væsener der skulle uddannes til at blive voksne der kunne levere den arbejdskraft som man nu forestillede sig de skulle

fulltexten (om systemet kan indexera) om så ønskas är sökbar, i sig själv eller (om systemet stöder tekniken) i kombination med katalogposterna. Ger en access, bibliotekets OPAC, till utsökning av biblioteks urval av medier.

I) Tillhandahålla betalda e-böcker från egen server via OPAC

Som H, men här kan eventuellt copyrightfrågan bli problematisk. En lösning som ännu inte diskuterats på marknaden.

Utlåningsteknik enligt G kan skötas av kombinationen läsutrustning (program) och system för att vidmakthålla bibliotekets avgränsade rättigheter gällande antal exemplar.

Intressantast för närvarande är kombinationen av indexering av materialet enligt I och tillhandahållandet enligt G. Biblioteket indexerar (systemskött via knytning av fil till katalogpost) och katalogiserar (via medieleverantören, annan postleverantör som BTJ eller

själv) mediet som tillhandahålls fullt sökbart i betalt antal exemplar och med avtalad tidsstämpling från leverantören direkt till låntagaren.

Förutsättningarna ändras dock snabbt och av stort värde för nästa försök till slutsats blir OeB- (<http://www.openebook.org/>) och EBX-standardernas (<http://www.ebxwg.org/>) liksom ContentGuard/InterTrust/sealed[media]s förankring.

levere. Vi støder stadig ind i voksne der som børn helst ikke måtte læse bøger fordi det var unyttigt. Især på landet og i sociale klasser hvor man skulle leve af at sælge sin fysiske arbejdskraft, skulle man nødtigt få griller af læsning der kunne gøre en ringere til det fysiske arbejde. Denne holdning var udbredt til trods for at allerede i den nordiske mytologi har Odin magt over runerne – en særlig magt hvormed han kan styre elementerne. Myten fortæller at i al historisk tid har mennesker vidst at viden er magt. Men først i de nyeste tider er det en erkendelse der har direkte betydning for hvert eneste individ.

Den gamle lære om at skomageren skal blive ved sin læst og ikke stikke snuden for langt frem er – ja, netop gammel. Den hører hjemme i en anden kultur. Det er en lære vi skal aflære.

Det fysiske arbejde spiller en stadig mindre rolle for vores rigdom, og det er næsten altid kombineret med et højt krav om videnskompetencer.

Men fra tiden omkring folkebibliotekernes opkomst for omkring hundrede år siden har vi mange beretninger om især fattige menneskers heftige sult efter læsning og lærdom. Mange vil huske Vilhelm Mobergs erindringer hvor han fortæller om at han som barn opdagede at der i hans kammer under tapetet var tapetseret med aviser – hvori der var en føljeton som han *måtte* læse fordi han ikke havde andet læsestof hvorfor han måtte trække tapetet af væggen!

Det daglige brød

Det klassiske folkebibliotek var blandt andet rettet imod den informationsfattigdom der herskede ved dannelsen af industrisamfundet hvor den blev oplevet som en barriere for at opnå bedre livsforhold. Folkebiblioteket er

udsprunget af ønsket om at give Mathis, Vilhelm og andre informationsfattige adgang til oplysning og til det vi i dag kalder vores fælles kulturarv. Det klassiske folkebibliotek var præget af nøjsomhed og dyb respekt for bogen og bogens vogtere. Det var en hård og langstrakt kamp at gøre disse

Vi har ikke informationsfattigdom. Vi har heller ikke informationsrigdom – som i industrisamfundets slutning. Vi har informationsekspllosion.

små og fattige bogoaser til rigtige institutioner der skridt for skridt måtte professionalisere sig. Men de var et succesrigt led i strategien for at løfte det generelle kompetence niveau i det tidlige industrisamfund.

Et voldsomt spring fremad fra denne biblioteksmodel fik i 60'erne og 70'erne med højkonjunktur, store årgange og et uddannelsesboom uden historisk side-stykke. Her blev det moderne folkebibliotek i dets før-digitale form skabt. Og bemærk at det stadig er denne periodes fysiske (og bevidsthedsmæssige) biblioteksrammer vi ofte støder på. Her lykkedes det selv i små kommuner at

skabe professionelt drevne institutioner. Især de større biblioteker blev effektive lånefabrikker der passede fint til industrisamfundets puls.

Men NU. Nu er som alle ved til bevidstløshed, situationen en helt helt anden. Vi har ikke informations-fattigdom. Vi har heller ikke informationsrigdom - som i industrisamfundets slutning. Vi har informationsekspllosion. Vi har verden "at our fingertips" på Internettet. Vi har "remote access" til en uoverskuelig mængde af tv-kanaler. Vi har playstations og infotainment, og vi har en udvikling hvor stadig flere taler om den fremtidige mediekonvergens der - om jeg så må sige - billedligt vil få os til at trække vejret gennem medierne. De vil følge os 24 timer i døgnet.

Og det er klart at det er et helt andet bibliotek vi må operere med i denne verden. Vi må sprænge de møjsommeligt opførte mure i industrisamfundets bibliotek i stumper og stykker og følge netværkssamfundets puls. Hvordan gør vi det?

Forbehold

Og dog. Bemærk hvor paradoxalt sejglivede visse gammeldags kulturartefakter er.

Bemærk bogsucces'en. Bemærk at folk bliver ved med at ville have mødesteder, vel at mærke hvis de er af høj kvalitet.

Bemærk at selv om musikindustrien klager over pirateri, MP3 filer, manglende beskyttelse af ophavsretten - så har de aldrig solgt så mange skiver som nu. Havde nogen for fem år siden spurgt bogfolket: vil der om et par år komme en bogsucces som får 12-13 årige drenge (DRENGE!) til at glemme omverdenen ligesom salig Mathis? Vil der komme en bog der boomer det vestlige marked totalt med millionoplag? Så ville de nok have sagt: nej, det lyder som et eventyr, men vi tror

ikke på det. Men det sker faktisk lige nu med Harry Potter serien der med al ønskelig tydelighed demonstrerer at fortællingen er uundværlig. På verdensplan er den trykt i 80 mio. eksemplarer.

Jeg tror ikke på litteraternes påstand om at den store fortælling er død. Det er den kun for blaserte. Fortællingen er fundamental for menneskets evne til at artikulere, fortolke og formidle sine erfaringer. Dens evne til at sprænge veje til nye erkendelsesrum overgås ikke af nogen medier. Filmen er også en fortælling, den er i hvert fald beslægtet. Men sproget er erkendelsens medium par excellence.

Vi kan støde på andre paradoxer og vanskeligheder: uvilje mod at tage imod som jeg ikke har en medicin imod, men som er vigtig at kende. Det var faktisk et essay af Jan Kjerstad der fik mig til mindes historien om Mathis fra min indledning. Jan Kjerstad siger i "Læserens angst ved boghylden"¹ :

"Vi ved næsten ingenting om vore kræfter og muligheder. Jeg forestiller mig af og til mennesket som et sammenrullet væsen. Vi går oprejst men vi har endnu ikke kunnet rejse tanken. Mentalt set er vi krøblinge ... jeg forestiller mig endvidere at bøger, skønlitteratur er det redskab som bedst kan få os til at folde os ud...netop derfor er jeg bekymret; hvorfor jagter jeg ikke mere målbevidst de bøger som vil rejse mig op, som vil få mig til at vokse nogle centimeter? Fordi jeg ikke længere ønsker at blive forandret? Jeg indrømmer det: fordi jeg er bange."

Bøgerne står i reolen. Så det er ikke nok at have adgang til dem. Man skal også have den drift der tvang Mathis til at læse midt i vinterlandskabet.

Flere paradoxer og spørgsmål

Når vi skal tænke fremtidens børnebibliotek, så er det spørgsmål vi skal stille os selv i første omgang - naturligvis ikke - "hvordan kan vi justere de institutioner vi har". Imidlertid er det stort set sådan vi arbejder i praksis. I dag er vi tynget til jorden af de så møjsommeligt skabte gamle videns-tunge og traditionsbevidste institutioner. Ofte har de oven i købet et vældigt konservativt professionelt personale der ikke gør opgaven lettere.

Nej vi skal tænke: hvad har børn brug for? Hvad er det for kompetencer der skal give dem gode liv? Hvad er det for veje vi skal gå for at gøre dem til gode demokrater og samfundsborgere? Hvordan frigør vi de kreative kræfter til skabende handlinger? Hvordan udnytter vi den nye teknologi til at skabe et sådant samspil mellem individernes kraft og kreativitet?

Hvad er børns situation præget af i dag? Det er et særdeles omfattende spørgsmål, så lad os blot opholde os ved et par enkelte træk, der har afgørende indflydelse på børns liv, og som vi biblioteksplanlæggere derfor må integrere i vores måde at tænke bibliotek på:

Der er en voldsom medieeksplosion. Det er ikke bare for de fleste børn et meget stort antal fjernsynskanaler. Det er Internet, multimedier af meget forskellig art. Der er også et voldsomt tilbud om aktiviteter udenfor skolen: klubber og fritidsundervisning, idræt. Ofte mødes barnet med voldsomme ambitioner på dets vegne. Der er så mange muligheder at barnet risikerer ikke at kunne se sin egen mulighed og tilbøjelighed. Ikke at se skoven for bare træer!

Det forhold understreges af at der er

en ekstrem normopløsning i samfundet. Mange voksne ser i dag dette forhold som et af de vanskeligste at tackle i opdragelsen. Normopløsningen kan virke i flere retninger. Den negative er identitetsløshed eller i hvert fald fragmentering. Og det er helt klart en trussel mod mange unges livsvilkår at der er for få retningsgivende normer. Den positive retning er friheden til blomstrende kreativitet. Men der er en forfærdende risiko for i frihedens navn at tabe mange børn til et rum fyldt af forvirring og retningsløshed. Så svaret på spørgsmålet om hvad børn har brug for, kan i hvert fald indkredses til: rammer der fremmer kreativiteten og modvirker opløsning og identitetsløshed, det vil sige en stadigt balancerende opmærksomhed.

Hvad gør vi?

Det er min påstand at vi kun klarer at undgå de negative følger af udviklingen hvis vi har en meget høj værdibevisthed. Hvis vi ved hvad det er for værdier vi vil satse på i fremtidens samfund. Og naturligvis er det et vanskeligt udgangspunkt. Det forhold at værdierne så at sige intellektualiseres fremfor at hænge sammen med sociale reflekser tillært gennem en entydig opdragelse, gør dem sårbare.

Børn er naturligvis forskellige, men netop for de marginaliserede grupper har den danske professor og tidligere formand for Børnerådet Per Schultz Jørgensen² et bud på hvad man skal satse på: det handler ikke om at udvide servicetilbuddene og udbuddene af passiv underholdningskultur, men om at opprioritere de kulturtilbud der gør børn til aktører. Det vil sige: vi skal satse på at gøre børnene til medbestemmende, produktive, ansvarlige og reflekterende væsener. De skal udrustes

med en dyb og grundlæggende fornemmelse af at være værdifulde bidragydere til vores samfund.”

Her står vi med en værdikerne og et handlingsbud som det vil være afgørende for os at følge.

Vi skal manøvrere mellem fantastiske muligheder for børn som de aldrig før har haft mage til på den ene side. På den anden side er der en risiko der er særdeles markant i informationssamfundet for identitetsløshed, fordi vi i langt mindre grad end tidligere fødes ind i en social identitet.

Et eksempel på politisk handling

Hvad gør vi i den situation? Den danske kulturminister, Elsebeth Gerner Nielsen har i erkendelse af situationen iværksat et børnekulturpolitisk handlingsprogram³ der tager afsæt i den her skitserede forståelse.

Først udarbejdede hun en børnekulturpolitisk redegørelse der var baseret på den grundvision at opgaven er at skabe rammer til børn hvor de kan udfolde deres fulde potentiale. Der er tre overordnede mål:

For det første skal kulturpolitikken medvirke til at børn så tidligt som muligt føler at de er en del af et fællesskab. De skal møde samfundets værdier i de sammenhænge hvor de færdes. De skal møde voksne der er parate til at delagtiggøre dem i den fælles kulturarv.

For det andet skal kulturpolitikken bidrage til at børn kan udvikle sig og udfolde sig på deres egne betingelser – deres skabertrang, fantasi og kropsfølelse skal udfoldes.

For det tredje skal kulturpolitikken vedkende sig et ansvar for at beskytte børn. For eksempel mod grov tv-reklame.

Redegørelsen munder ud i et forslag om et Kulturråd for børn der faktisk blev realiseret i år 2000 og nu har opstillet et handlingsprogram der skal realiseres på fire år.

Handlingsprogrammet satser på værdierne:

- børn skal styrkes i forhold til at kunne vælge
- børn skal have evne til at kunne opleve
- børns evne til at søge det ypperste skal styrkes
- børns evne til åbenhed skal stimuleres

Disse værdier resulterer i en række handlinger hvoraf de væsentligste er: at der arbejdes på at et flertal af danske kommuner og amter har formuleret en børne- og ungdomspolitik der også indeholder en børnekulturpolitik. I år 2001 er det faktisk langt hen er ved at ske, fordi det er lykkedes at skabe stærk politisk fokus på emnet. Der er forsøg med børnekulturkoordinatorer der har som opgave at skabe nye samarbejder mellem de mange parter der arbejder med børn og dermed på at skabe større sammenhæng i børns liv. Og et helt kontant mål: bedre adgang til kulturarven for børn ses realiseret i forhold til at alle kulturinstitutioner – i hvert fald indenfor det statslige område – skal tænke i programmer for børn. At de faktisk gør det kan sikres gennem resultatkontrakter og opstilling af krav i bevillingssituationen.

De hvide og sorte lege

Midt i al denne velorganiserede børnefokusering bør det huskes at børn også har brug for rum til at udfolde deres rige indre og – set med vores øjne – kaotiske mulighedsrum. Det skal med den finske hjerneforsker Matti Bergströms⁴ ord ikke være hvide lege det hele. De hvide lege er de pædago-

giske tiltag hvor vi prøver at opdrage børnene til at ligne os. Og til at realisere politikken mål hvis vi sætter sagen på spidsen. Der skal også være plads til de sorte lege hvor børn efterprøver sig selv og verden omkring dem. Man kan også sige med en dansk politiker: børn har krav på krat. Det vil sige de har krav på steder hvor deres lege kan foregå uovervåget, hvor de erobrer omverdenen på egne vilkår. I de fleste nordiske lande kan dette krav måske forekomme mærkeligt, men i Danmark gør urbaniseringsgraden det til et relevant område for politikken.

Matti Bergström spurgte på en konference for nylig: trænger børn til et kundskabsløft? og svarede: nej! de trænger meget mere til et kaosløft. Vi risikerer at ødelægge børnene, at opnå det modsatte af vores hensigt, hvis vi ikke giver rum for de sorte lege der opstår i det uorganiserede og uovervågede møde med andre børn.

I sin absolut korteste form kan Matti Bergströms ræsonnement skrives ned til dette: Kernen i kulturen er kunst. Kernen i kunst er kreativitet. Kernen i kreativitet er mulighed. Kernen i mulighed er leg. Kernen i leg er kaos. Derfor bundet al kultur i kaos. Og vi ønsker mere end nogensinde at fremme hvert eneste individs kreativitet og kulturskabende evne. Kompetencerne fra agrar- og industrisamfundet er for længst passé.

Netværkssamfundets bibliotek

I dette netværkssamfund er min vision at biblioteket kan fungere som barnets (og for så vidt enhver borgers) samarbejdspartner og hjælper. Det er der sådan set ikke noget nyt i. Men det skal ske på en ny måde. Den passive formid-

ling skal overskrides, kreativitet og læring skal bindes sammen. Børnene bliver i langt højere grad bestemmende for aktiviteterne.

Så med en nye situation for børn følger et nyt institutionsbegreb. Og dermed nye bibliotekarroller der producerer nye tjenester. Resultatet bliver et bibliotek der er ganske langt væk fra industrisamfundets bogudlånfabrik.

I det nye institutionsbegreb er det – som i andre sammenhænge – de menneskelige kompetencer der er konstituerende. Det vil sige at det ikke så meget drejer sig om samlingerne, selv om de forstat vil være der. Samlingerne tenderer mod at reduceres til den selvfølgelig forudsættelse.

Institutionens succes vil afhænge af dens evne til at skabe strategiske alliancer med andre partnere, børnehaver, skoler, foreninger, idrætslivet.

Det hybride bibliotek hvor virtuelle og fysiske ydelser spiller sammen vil også sætte sig igennem i forhold til børn: der vil være en støt voksende mængde af virtuelle ydelser som børn vil bruge i skolen, ved hjemmearbejde og i fritiden.

Men i en situation hvor der er informations- og medieeksplosion, er det oplagt at der er andre opgaver der trænger sig på. Den ansvarlige for børneområdet i den danske Biblioteksstyrelse, Bente Buchhave,⁵ har følgende bud på opgaver i biblioteket:

- Stifinding – vejvisning i informationsjungen
- offensiv formidling af den litterære kulturarv
- støtte til kreativ udvikling og udvikling af kulturelle kompetencer
- støtte i processer der er knyttet til identitetsdannelse
- træning i demokratiske kompetencer

Det er også værd at erindre om at professor Kirsten Drotner⁶ i flere af sine bøger peger på nødvendigheden af at udvikle børn og unges evne til at tyde og tolke omverdenens tegn, herunder dens mange medier. Man kan sige at det er en af de nye helt nødvendige kompetencer som skole og bibliotek med fordel ville kunne arbejde sammen om at opøve hos børn.

Institutionen må blive mere flydende.

Jens Thorhauge är direktör vid Biblioteksstyrelsen i Danmark. Den här artikeln är en väl tilltagen bearbetning av hans öppningsföreläsning på 5:e Nordiska barnlitteraturkonferensen i Stavanger tidigare i år

Det sker både i kraft af et langt tættere samarbejde med målgrupperne (det vil sige andre institutioner, foreninger, grupper, enkeltpersoner) og i forhold til konceptet om det hybride bibliotek hvor e-aktiviteter spiller en lige så stor rolle som aktiviteterne i det fysiske bibliotek.

En ny bibliotekarrolle

Den interagerende bibliotekar er i hastigt tempo ved at afløse den neutrale informationsformidler. Indenfor vidensformidling er der en tydelig tendens til at bibliotekaren indtræder i en rolle

som værdiforøger. Det sker blandt andet ved udvælgelse og annotering af kilder, for eksempel i Internetguides.

Tilsvarende kan vi forvente at der i kulturformidlingen bliver tale om et behov for en mere kulturproducerende bibliotekar eller i hvert fald langt mere personligt formidlende.

Essensen af denne forandring er at bibliotekaren går i en tættere dialog med brugerne. I forhold til mange målgrupper bliver bibliotekaren rådgiver, konsulent, aktiv samarbejdspartner. For eksempel i forhold til børnehaven og skolen.

Bibliotekaren bliver også børnekulturkoordinator der finder veje til de fora hvor børn agerer, og hvor biblioteket kan berige deres aktiviteter.

Og måske skaber bibliotekarer kreative rum, fortællerværksteder, film, teater og andre skabende aktiviteter fordi læring i stigende grad forbindes med kreativ udfoldelse.

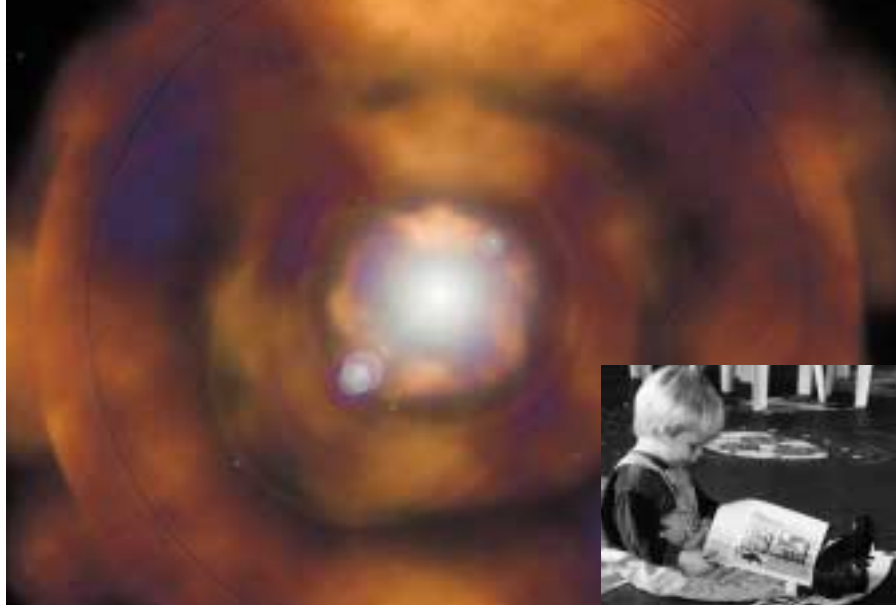
Nye tjenester

Hvis vi ser helt konkret på eksempler på tjenester der så småt er ved at udvikle sig, så har vi et fingerpeg om hvad vi i fremtiden vil få mere af.

Biblioteket leverer lektiehjælp via Internet.

Man samarbejder om klassens hjemmeside hvor der for eksempel er links til andre websteder med informationer om de emner klassen arbejder med for øjeblikket. Bibliotekerne samarbejder om en Internetguide der passer til forskellige børnegrupperes behov.

Der må komme en Internetspørgetjeneste for børn af kvalitet, hvor børn trygt kan stille også vanskelige spørgsmål. Det er et spørgsmål om ressourcer og om professionel parathed til at overskride grænser i de hidtidige roller.

Og så vil biblioteket som allerede nævnt, blive et rum for kulturel aktivitet af mange slags. Det er det måske allerede i dag, men bibliotekaren må blive mere kreativ selv hvis hun skal slå igennem.

Og børn vil deltage i styringen, de vil have en medindflydelse der både betyder noget i sig selv, men som også vil være et led i en generel samfundsbestræbelse på fortsat at inddrage borgere i udformning af samfundets liv.

Hvordan når vi denne nye standard for bibliotekerne? Hvordan realiserer vi visionen om at den øgede rigdom vi oplever i disse år, udnyttes til at skabe bedre liv for mennesker i vores lande?

Opskriften er enkel i princippet. Den står i enhver lærebog i udviklings- eller forandringsledelse. Essensen er at hvert firma, hver institution må skabe sin egen udviklingsvision. Der er naturligvis en fælles hybrid biblioteksvision, men de enkelte biblioteker må tilpasse den i detaljen og prioritere i forhold til lokale behov. I denne sammenhæng indebærer det også at visionen må deles af aktørerne. Alle relevante parter skal føle ejerskab til visionen. Det gælder både politikere, personale og partnere.

Der skal udarbejdes strategier og handlingsplaner. Der skal ledes og der

skal motiveres, ydes støtte når barriererne for realiseringen bliver for tunge. Vi må aktivt dyrke forandringskulturens værdier som blandt andet er generøsitet, høj tolerance, lyst, lyst til leg, lyst til eventyr – og gensidighed.

Mange er i gang – flere er på vej. Målet ligger imidlertid ikke lige for, i hvert fald ikke for alle biblioteker, blandt andet fordi de institutionsrammer vi har fået funderet så solidt ikke ombrydes uden kamp.

Fotnoter:

1. I: *Berlingske Tidende*, 10. februar 2001
2. Per Schultz Jørgensen: *Kulturtilbud giver sårbare børn selvværd*. I: Tage Andersen og Monica C. Madsen: *Kunsten at flytte bjerge*. – Kbh.: *Det kriminalpræventive råd*, 1999
3. *Med liv og lyst: Nye veje i arbejdet med børn og kultur*. Kulturrådet for Børns handlingsplan 2000-20001. – Kbh.: Kulturrådet for børn, 2000
4. Matti Bergström: *Sorte og hvide lege: Kaos og orden i hjernen – om det legende barn*. – Kbh.: Hans Reitzel, 1999
5. Bente Buchhave: *Implementeringen af redegørelsen Børn og Kultur: en udfordring for folkebiblioteket som institution, bibliotekets ledelse og personalet*. I: *Biblioteksarbejde*, nr. 59, 2000, s. 39-47.
6. Se også: *Biblioteker, Børn og Kultur*. – Kbh.: Biblioteksstyrelsen, 1999 (*Råd og vink fra Biblioteksstyrelsen 2*)
7. Kirsten Drotner: *Unge, medier og modernitet: pejlinger i et foranderligt landskab*. – Kbh.: Borgen, 1999
8. Kirsten Drotner: *Folkebiblioteker og medier: Fire bud til en kulturpolitisk strategi for børn og unge*. – Kbh.: Biblioteksstyrelsen, 2000

Det störande biblioteket

Per Rydén

Ska man bli störd på biblioteket? Frågan kan tyckas ringa. I själva verket inbegriper den ett livsavgörande val av strategi för hur man upplever sig själv och sin omvärld och – det får bli dagens ämne – vilken information man behöver för sin orientering i denna värld.

Om man som jag varit med ett tag har man också mött olika svar och olika hållningar. Jag är uppvuxen i det tysta biblioteket. ”Var god iakttag tystnad!” stod det på en skylt, och om någon stojande ungdom inte skildes från sina ungdomliga skratt samtidigt med sin mössa i den trånga tamburen, blev han strax påmint om den lämpliga attityden av en kvinnlig bibliotekarie som från sin onaturligt höga stol spanade ut över den läshungriga menigheten. Man minns inte bara doften av bokband. Man minns denna mimande kultur. Och på väg hemöver fanns det så många biblioteksämnen att prata om att vi inte har slutat med det ännu.

Men sedan dess har allting hänt. Och frågan är då var vi till slut hamnar.

För ett par år sedan genomfördes en granskning av ett av de finaste bibliotek jag vet, Lunds universitetsbibliotek. Till de propåer som for genom luften hörde att biblioteket skulle bli av med sitt namn. Så skedde dessbättre inte. De två utvärderarna, Richard Heseltine och Terje Höiseth, såg det också som en fara för bibliotekets brukare att de kunde bli störda. De kunde bli störda genom att hamna i stora infor-

mationsmängder och därmed bli utsatta för risken att få för mycket som inte direkt intresserade dem.

Där går en gräns. Där sätter jag klackarna i marken.

Biblioteket må gärna vara en lugn plats utan alltför högljutt prat, men den information som samlas där ska vara störande i betydelsen av att vara oväntad och oförutsedd. I den meningen vill jag bli störd.

Det är möjligen en enkel poäng. Utredningen har dragit förbi, och de värsta anslagen mot det stora biblioteket är förhoppningsvis också förbi. När UB nu hämtar sin nye chef, Lars Bjørnshauge, från Danmarks Tekniske Videncenter och eHuset, sker det i tillförsikt om att han förstår värdet av det allsidiga bibliotek där man blir störd och gör upptäckter.

Intensiv läsning är knappast något som vi längre behöver ägna oss åt – åtminstone inte i dess ursprungliga betydelse. Det var en gång och det var viktigt då. I begynnelsen var möjligen Ordet. I begynnelsen av Ordens inhämtande gällde det närmast en läskunnighet som, som ofta, var större i de protestantiska länderna. Och där handlade det om att om och om igen läsa samma texter, några få texter: katekes, almanacka, vistryck. Det var vad som fanns till hands eller som ansågs tillbörligt att läsa. Husförhörlängderna visar upp det imponerande resultatet av hur det då gick till när man inte blev störd. Men det är inte säkert att alla som fick god-

känt kunde läsa i egentlig mening. Ofta kunde de sina texter utantill.

Intensiv läsning kan ha sina poänger när det gäller att bygga upp en gemensam skatt av texter som alla har glädje av att kunna. Det är katekesens och stamsångböckernas förutsättning. Vi kan behöva sånt till en tid. Gemenskapen gynnas. Farligheter undviks sorgfälligt. Och man ska observera att det inte bara är förflutet som svunnen tid. En del av de nya medierna kan ha en trollcirkel som innesluter de flesta. Hyland var en nationell angelägenhet i den enda kanalens Sverige. Robinsons öde ö är inte längre öde utan riskerar att sjunka i havet under trycket av halva befolkningen.

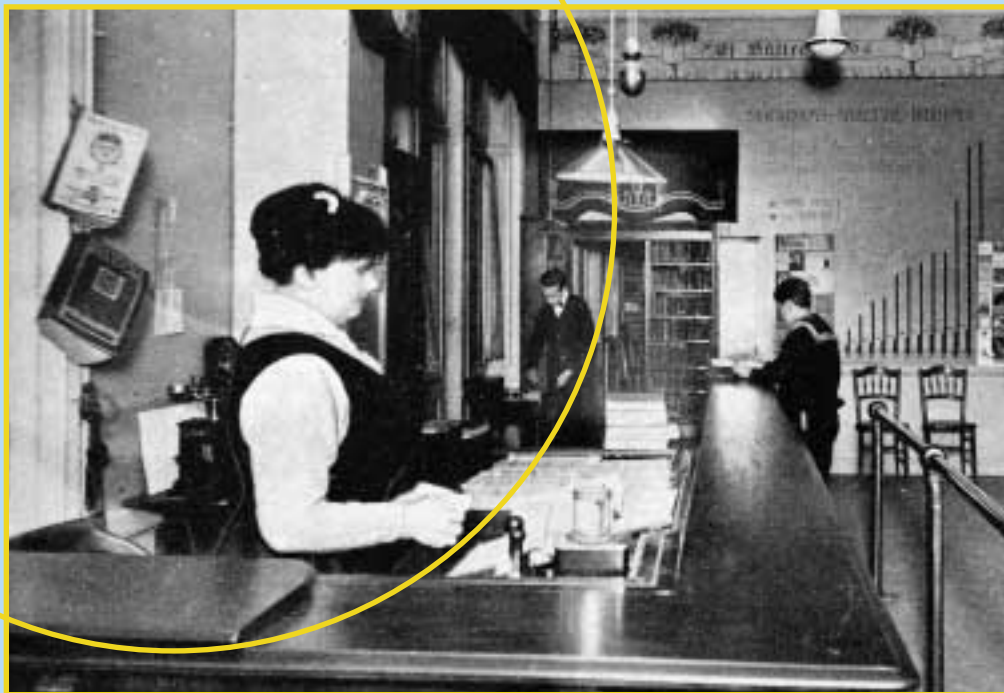
Men riktig läskunnighet består naturligtvis i att kunna ta del av sådana texter man inte mött förut och med hjälp av sådana texter också nå ut i helt okända världar. Extensiv blev efter hand läsningen med den logik som fanns inskriven i denna märkliga förmåga. Vi började läsa mycket och vi började så småningom läsa sådant som innebar upptäckter. Det var inte bara jaget utan också inte-jaget vi intresserade oss för.

Vi kan alla minnas sådana upptäckter. I mitt fall handlade det bokstavligen just om upptäckter. Jag fick i tidiga år Sten Bergmans populära framställning i *Berömda upptäcktsfärder* och sedan läste jag raskt vidare i dessa nya världar, i världar som var nya en gång. I boken från 1949 var framsidan försedd med en karta över Arktis. Man lärde sig att tala om Norska havet, om Skandiska havet, om Grönlandshavet. Projektionen var en annan än den på kartan i skolan. Man såg allt uppifrån och i en krans runt om låg det som gränsade till polen.

Det var bara en sak som var störande. Namnen på författaren, titeln och förlaget hade anbragts i form av en etikett, och etiketten hade klistrats mitt över polen. Man hade velat avtäckta denna vita fläck, målet för många av de provningar som skildrades i boken. Men det fick ske på annat vis.

Det var mycket konkret. ”Torsdagen den 20 september 1519 lättade de fem fartygen ankar i Sevillas hamnstad San Lucar och begåvo sig ut på en av de

par från sina barn, varunder hans ansikte småningom ljusnade.” ”Från Sverige hade de med sig julklappar, och på julaftonen skedde lottdragning om dessa. Även särskild julmat hade de med sig från Sverige, och på aftonen hölls tal för konung och fosterland, hemmavarande familjer, anhöriga och vänner.” ”Med oerhörd spänning väntade man i Sverige och över hela världen att få vidare underrättelser. Men inga sådana kommo. Då allt längre tid förgick utan

äventyrligaste upptäcktsfärder som någonsin företagits, på den första världsomseglingen.” ”Park och hans män kämpade förtvivlat mot övermakten och kastade sig slutligen i floden i ett sista försök att undkomma. Men jagade av spjut och pilar, sveptes de i väg av vattenvirvlarna och drunknade.” ”När samtalet pågått en stund, lämnade Stanley fram en påse med brev till Livingstone. denne öppnade påsen genast, betraktade breven och läste ett

att man fick något livstecken, började rykten inströmma från olika håll om ballongsyner, brevduveposter, berättelser om nödrop m. m., som återgavs och kommenterades av tidningarna i Sverige och utlandet. ’Nytt Andréerykte’ var ett vanligt rop från tidningsförsäljarna.”

Jag kunde också höra Sten Bergmans uttrycksfulla stämma som var så bekant från radion. Och det var särskilt färderna i polartrakterna som upptog mig. Det fick sin speciella karaktär av att läs-

ningen till betydande del skedde under täcket. Med den instängda lampan blev det svettigt som i tropikerna. Men hela tiden handlade det om läsning, om läsningens underbara förmåga att skapa verklighet, att utvidga sig själv.

Jag tror att de flesta genom motsvarande upplevelser kan bekäfta att den lag som Ernst Hæckel en gång satte upp för evolutionen också kunde äga sin tillämpning på den historien: individens utveckling ger i koncentrat släktets. Visst har vi lite var en avgörande upplevelse av den första gång vi såg hur bokstäver kunde fogas samman till mening och meningarna i sin tur byggde en värld och den världen i sin tur innebar något fullständigt främmande.

Mycket är sig olikt. I det moderna och medialiserade samhället finns det ett överflöd av intryck. Låshunger och bildsvält är inte längre några vanliga åkommor och inte ens deras moderna variant, mediesug. Det tycks finnas för mycket av allt.

Mycket är sig likt. Mer borde vara det, för människans behov av att utveckla sig är ett av de viktigaste tecknen på hennes mänsklighet. Allt som bidrar till att förändra henne är av godo. Nyfikenheten är ett viktigt redskap för att åstadkomma det.

Returinformation är en term som fått alldeles för liten spridning. Håkan Hanson, vid det laget ännu redaktionschef på *Östergötlands Folkblad*, skrev det magiska året 1968 en liten skrift som han kallade *Anders Persson har vrickat foten*. Det är en kritisk granskning av den journalistik som bedrivs i den svenska landsortspressen, en företeelse

som tidigare varit fjärran från kritik och höjd över all moralisk panik. I sin synpunktsrika kritik lanserar alltså Håkan Hanson sin nyckelterm. Med returinformation förstår han sådana nyheter som omskriver en viss krets av människor och som efter att ha passerat redigering och mångfaldigande återvänder till samma krets av människor – trots att de borde vara de enda som egentligen inte behövde få veta vad de redan vet.

Också här kan vi själva hitta exempel och känna igen oss. Jag har blivit revisorssuppleant i en bowlingklubb och frestas betydligt mera än genomsnittsläsaren läsa om denna viktiga utnämning när den kommer i det lokala bladet. Det är lite löjligt, ganska ofarligt och mycket onödigt.

Håkan Hansons snillrika skrift kan sättas in i flera sammanhang. Den säger något viktigt inte bara om journalistiken i landsortspressen – de som görs till föremål för undersökning är i första hand tio större tidningar. Den kan också sättas in i en utveckling mot en större professionalisering av den svenska journalistkåren, en professionalisering som står i samklang med journalisthögskolornas uppbyggnad och det behov av att under uppbyggnaden markera vari det gemensamma tecknet på professionen består.

Håkan Hansons kritik är viktig, så viktig att den tål motsägelser. Sådana har han också fått, både i den samtida debatten och senast i samband med att man hugfäste 30-årsminnet av hans skrift vid ett symposium i Jönköping 1998 – man jämföre *Ständigt dessa landsortstidningar*. Contrakritiken har framför allt varit ett försvar för lokalt inriktade tidningars sätt att vara. Den kan också ha en del för sig.

I själva verket kan man dock värja landsortspressens beteende på ett helt annat sätt. Det Håkan Hanson fick syn på när han med sin skarpblick tittade i *Norrköpings Tidningar*, *Nerikes Allehanda*, *JönköpingsPosten* och de andra var ett

Per Rydén är professor i litteraturvetenskap och pressforskare

betydligt allmännare fenomen. Det är inte bara när vi blivit revisorssuppleanter i bowlingklubben som vi med igenkännandets sanna glädje återfinner vårt eget namn. En mycket stor del av vårt inhämtande av information går i själva verket ut på att inhämta det vi redan vet eller det som vi delvis vet eller åtminstone sådant som är starkt besläktat med det vi redan vet.

Det närmaste vi i modern tid kommer den intensiva läsningen hämtas med viss naturlighet från barnens värld. Barn vill om och om igen höra samma saga och nåde den sängkantsläsare som vill få utlopp för sitt behov av att variera sig. Det handlar om trygghet, begriplig trygghet, och den har sin gräns. Det är något man växer ur, eller hur?

Eller växer man in i andra former som har samma grund?

Jo, säger åtskilliga undersökningar.

Det mediala fältet kan också här tillhandahålla exempel. Om det avslöjande sportmaterialet vet man att de som varit på den omskrivna matchen eller sett den på TV trots allt läser mera om den än andra som inget vet i förväg. Bland de som ser repriserna på TV-program

finns många som sett samma program i förväg.

Det är uppenbart, säger den som undersöker informationsspridning, att varje budskap måste ha ett visst mått av redundans för att vi ska kunna uppfatta. Lite trygghet, lite returinformation ska till – men låt det gärna vara lite!

Varken barnet eller returinformanten bestämmer idealen. Det gör i stället den som minst av allt tror sig vara fången i sina egna begränsningar. Det är den långt utvecklade specialisten som är faran. Och den specialisten finns potentiellt i oss alla. Och han kan bli verkligt farlig om alltför många stryker honom medhårs.

Yttringarna kan vara nog så välmenande.

– Tänk om man sluppe få så mycket papper och bara kunde prenumerera på det man verkligen läser, utbrister vän av ordning och skog med ojämna mellanrum.

Det är en vacker tanke, men den är inte ofarlig. Vi måste ha både speciella och generella publikationer, både smalt och brett. Genom presshistorien finns också en ständig växling vad gäller framgångarna för de två skilda exponenterna. Det nya lanseras oftast i de smala publikationerna. Det må gälla hästsport eller börsnyheter. Men det är först när dessa specialavdelningar får plats i den mera allmänna mixen som deras stora framgång för trygghad. Nyhetstidningar har pretentioner på att vara universella – hur mycket man än kan sätta det ifråga. Det betyder att de vill ge sina läsare en allmän orientering om vad som har förevarit i världen sedan de sist hördes av.

De stora drakarna, för svenskt vid-

kommande en skapelse av tidigt 1900-tal, har försökt att leva upp till denna målsättning. Också en del av veckotidningarna har satt sig det mål före att ge vad en av dem gjorde till sitt namn, *Allt för alla*. Radion och TV med lite av public service i behåll har också det breda utbudet.

Att sedan mottagarna ofta är mycket selektiva är sin sak. Det viktiga ligger i att vi med ett visst mått av ofrivillighet har chansen att utsättas för artiklar och tal och musik som vi inte har valt i förväg. Det är vår chans att utöka vår repertoar, att fortsätta att göra upptäckter. Filatelisten ska inte bara läsa om frimärken. Sportgalningen ska åtminstone ha lite besvär när han söker sig till sitt. Den som låtsas bara läsa ledare måste få lite hjälp på traven att nedlåta sig till annat.

Många av de nya möjligheterna i informations- och förströelseutbudet bygger på att vi på förhand vet vad vi vill ha. Det är utmärkt. Det är utmärkt så länge det finns motkrafter som kan balansera.

Ta varje chans.

Läs de gamla veckotidningarna i läkarens mottagningsrum.

Ta risken av att bli korthårig genom att botanisera i frisörens tidningsvärld.

Gå aldrig raka vägen till det uppslagsord du söker utan låt dig locka att läsa om de jättestora champagnebuteljerna nebukadnessar när du är på väg att möta den babyloniska kungen med samma namn.

Unna dig lite läsning på det svala och blåsiga utedasset, innan den urblekta Hemmets Veckotidning förs vidare i kretsloppet.

Lägg undan fjärrkontrollen på försök och se för en gångs skull de program

som du zappar bort i din MTV-fladdrighet.

Ge efter för långtråkighetens njutning och läs boken som av okänd anledning hamnat hos dig.

Och låt oss sedan fortsätta i den andan på biblioteket. Och ju större det är desto större är möjligheterna att utveckla sig också åt oväntade håll. Det är ju det som är den fantastiska möjligheten i ett bibliotek som ska ge service åt alla olika fakulteter.

Jag njuter av den fantastiska möjligheten att förse mig med spännande upptäckter. Det kan handla om *Upptäcktsresor i lufthafvet* (1874) eller om Birger Schöldströms *Förbiskymtande skuggor* (1883) eller S. M. Schjölers *Mejeriskötseln* (1890) eller Nils Linders *Svenska språket i modern diktkonst* (1902) eller signaturen Erks *Hemmets inkomster och utgifter. Ny hushållsbok* (1903) eller J. A. Englunds *Gedungen eller Ragundasjöns utgrävning* (1853) eller Axel Klinckowströms *Klinckan berättar* (1934) eller Karl Jäders *Ett gåtfullt geni* (1968)... Nej, det är ingen ände på spännande böcker som öppnar nya landskap. Gör ett försök! Gör en essä!

Kanske finns det någon som undrar. En gång i världen kunde man faktiskt på det stora biblioteket mötas av en uppfordrande röd lapp: "Vad menas med denna beställning?" Kanske finns det en beställningsdator som får spatt genom att böcker som inte borde mötas faktiskt gör det.

Jag tar också den risken. I de lugnaste vattnen får man de största fiskarna. I bibliotekets lugn behöver vi tänka vilda tankar och möta böcker som vi inte trodde fanns.

Ryskt bibliotek öppnar nya universa

Christina Fagerström

Nationalbiblioteket i St Petersburg ska lära sig tjäna pengar. Denna revolutionerande nyhet når oss under ett besök i november då vi inbjuds gå husesyn i bibliotekets nya Internet-center. En del av kvarteret i St Petersburgs brusande centrum som utgör biblioteket, har renoverats för sina nya roll. Men det är inte i IT-tjänsterna de tänkta vinsterna ligger, utan i tolv nya gästrum!

Vad stort sker, sker tyst, i synnerhet vad gäller bibliotek. För det är inte några braskande rubriker som möter oss i St Petersburg om Nationalbiblioteket och dess nya verksamheter. Larmet utanför den ellipsformade byggnaden belägen vid korsningen Sadovaja och paradgatan Nevsky Prospekt är visserligen högre än vanligt, beroende på totalrenoveringen av city. Men inuti detta serena kyrilliska universa hörs bara det av mattor dämpade ljudet från knarrande parkett och raspet av utdragna kataloglådor.

–"Vi har måst skjuta på invigningen av Internet-centret", berättar Jelena Nebogatikova, Nationalbibliotekets vice-direktör och drivande kraft bakom bibliotekets utveckling mot vinstdrivande verksamheter i samband med nya Internet-centret. "Ännu är spänningen inte kompatibel med antalet datorer, även om renoveringen är klar. Så nu väntar vi på klartecken från byggnadsnämnderna."

Händelsevis ska biblioteket nu slå flera flugor i en smäll genom att öppna flera dörrar. Vi går från de slitna administrativa delarna av huset, där 1 700 personer arbetar med ingång från Sadovajagatan. Jelena Nebogatikova öppnar dörren mot de nya våningarna där rymden öppnar sig med pastellgula väggar, och nylackerade parkettgolv av ek avlöser bottenplanets slittåliga granit. Även bakom Nationalbibliotekets tillkomst stod en kvinna. Om Peter var den förste bland framstående tsarer, var Katarina den andra. Det var hennes övertygelse om Upplysningens välsignelse som drev fram livsprojektet att föra Peter den Stores samhällsbygge i hamn. Som ett led i den allmänna upplysningen, beslöt hon öppna Nationalbiblioteket med det dubbla syftet att skapa en komplett samling av ryska böcker och att delge dessa till allmänheten. Beslutet fattades 1795, ett år före Katarinas

död, men biblioteket kunde p g a Napoleon-krigen inte öppna förrän 1814.

"Ryssland har två typer av nationella bibliotek; det statliga Lenin-biblioteket i Moskva, som tidigare avsåg täcka hela Sovjetunionen och det andra Nationalbiblioteket i

FOTO: CHRISTINA FAGERSTRÖM

St Petersburg, det nationella för Ryssland", förklarar Jelena Nebogatikova. "Båda biblioteken får pliktexemplar av samtliga i Ryssland tryckta verk. Hos Nationalbibliotekets samlingar ligger betoningen på litteratur före Oktober-revolutionen, medan Lenin-biblioteket har en större samling

Christina Fagerström är kulturjournalist

från förra Sovjetunionen. 1992 återfick vi statusen som nationellt huvudbibliotek med statlig budget."

Nationalbiblioteket i centrala St Petersburg utgörs idag av tre byggnader i anslutning till varandra. Den för biblioteket ämnade elliptiska arkitekturen av den första byggnaden från 1795-1801 skapar både en yttre och en inre form som utgör bibliotekets signatur. Man letar efter fler ingångar, alternativt utgångar, än den mot parken med det berömda monumentet av Katarina II. Huvudentrén kontrollerar, för vidare passage till fyra läsesalar med totalt 1 390 platser, kräver under terminerna ryskt tålamod. Personalingången för 980 bibliotekarier, ligger alltså mot Sadovaja. Vi står på bottenplanet och låter de nyrenoverade, vackra lokalerna utgöra fond för det tänkta Internet-centret. Men det är inte allt. Med ingång direkt från Sadovaja, ligger tre salar i rad om ca 30 kvm vardera. En av salarna får försäljning av vetenskapliga böcker. Med tanke på att biblioteket har ett eget tryckeri, ligger försäljning av in-house-produktion nära till hands. I de två övriga planeras IT-centret med tillgång till all världens information. Här ska det finnas tio arbetsstationer för

anställda och tolv för besökare, med utskriftsmöjligheter.

"Och här ska disken för kulturresebyrån stå", pekar Jelena Nebogatikova i andanom ut en plats mellan pelare mitt emot ingången. "Här ska vi informera turister om kulturevenemang och sälja biljetter till utfärder med betoning på kultur. Vi har ju en del att välja mellan och informera om inom och runt St Petersburg. Och här ska vi även kunna förmedla rum och boka plats i våra egna gästrum. Eftersom vi ändå skulle renovera hela huset, beslöt vi göra om delar av tredje våningen till tolv gästrum."

Digniteten av dessa nyheter når oss sakta. Men hur hänger den välkänt dåliga ekonomin för statliga ryska institutioner ihop med satsningar på Internet-center och renoveringar för gästrum i Nationalbibliotekets egna fastigheter? Det stora filialbiblioteket vid Segerplatsen en bit utanför centrum står delvis oanvänt och här i city bygger man IT-center och öppnar hotell?

Men vad vi förstod som finansiering av Internet-centret med George Soros-pengar gäller inte längre. Tack vare att Nationalbiblioteket ligger där det ligger, fick man möjlighet att åka snålskjuts på den världsbankfinansierade upprustningen av city.

St Petersburg är uppsatt på UNESCOs världsarvslista och har som stad redan byggnadsminnesmärkt hela stadskärnan. Till skillnad mot flera av Europas övriga huvudstäder som antingen rivits eller bombats under kriget, har St Petersburg lyckats behålla byggarvet intakt. Det gäller inte bara 1700-talsklassiker som Tezzinis Peterpaulskatedral, De tolv kollegierna och Sommarpalatset, Rastrellis Vinterpalatset och magnifika Smolnykatedral, Vallin de la Mottes

Konstakademien och Gastini Dvor, det stora varuhuset på andra sidan Sadovajagatan. Det gäller även sekelskiftesarvet med svenska framstående arkitekter som Fjodor Lidvall.

"Hela innerstaden grävs nu upp, tvärgata för tvärgata till Nevsky Prospekt som är stadens pulsåder. Infrastrukturen renoveras grundligt med lån från såväl Världsbanken, för offentligt garanterade lån, som Europeiska Utvecklingsbanken för företag. En försättning för att Nationalbiblioteket, placerade som vi är, skulle kunna ansöka om förmånliga krediter, var att vi lärde oss tjäna pengar. Då beslöt vi ta tillfället i akt att renovera hela detta hus, som vi tidigare hade hyrt ut och förverkliga drömmar."

Jelena Nebogatikova.

FOTON: CHRISTINA FAGERSTRÖM

Bibliotekets första och grundläggande målsättning är att som alltid förse befolkningen med gratis tillgång till information. Nu när inte bara Nationalbiblioteket utan världen står öppen till och från den ryska kulturen, är möjligen endast språkbarriären med det kyrilliska alfabetet ett hinder. Den som lär sig språket, betraktar nog hellre ryska som en dörröppning än som en mur. Icke förty äger informationsrevolutionen rum även utan kyrilliska. Samtidigt utökar man utbudet i realvärlden med efterlängtnade konferens-, mötes- och konsertlokaler på de två övriga våningarna.

Fakta om det ryska Nationalbiblioteket:

Biblioteket grundades 1795 av Katarina II, den Stora, som i Peter den Stores fotspår och i Upplysningens anda skapade ett bibliotek ämnat för det ryska språket åt det ryska folket. Officiellt öppnade biblioteket först efter Napoleon-krigen 1814. Det första av tre sammankopplade byggnader vid Nevsky Prospekt i centrala St Peterburg byggdes för ändamålet 1795-1801 av Carlo Rossi.

Bibliotekets grunder utgörs av de polska bröderna Zalukis boksamling samt den ryske diplomaten Peter Dubrovskys manuskriptsamling. Han hade arbetat som tolk under franska

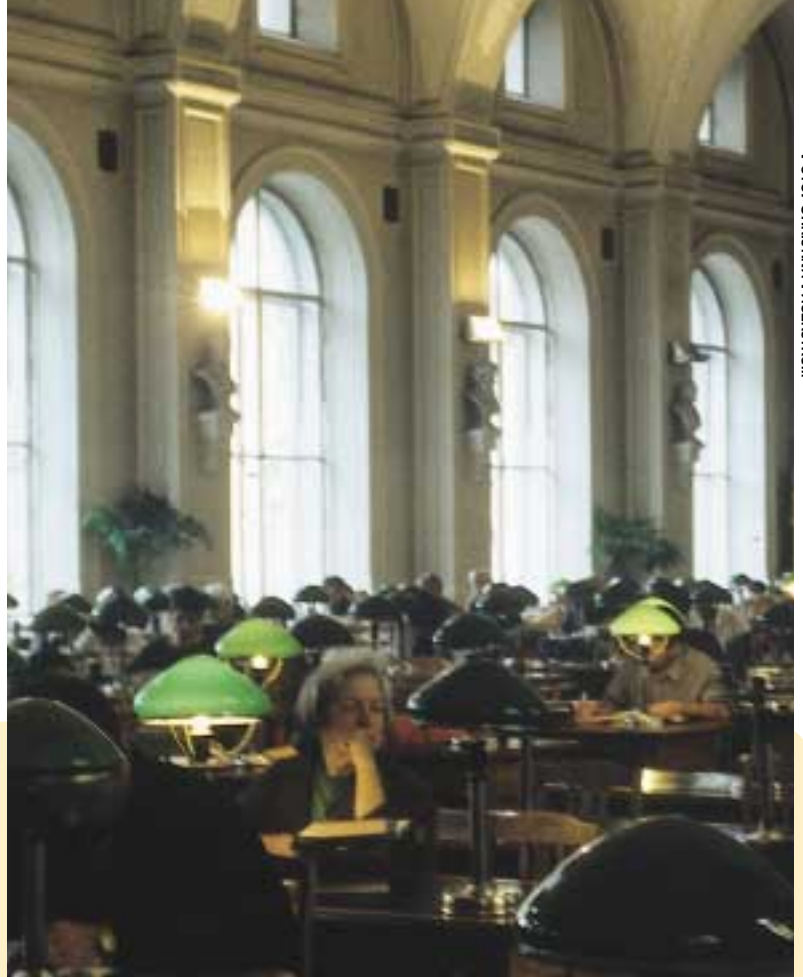
revolutionen. Greve Alexander Stroganov förestod biblioteket och bidrog till de framstående, särskilt slaviska, manuskriptsamlingarna vilka genom åren utökades genom inköp och donationer. Bland de 70 000 volymerna rara böcker finns 6 000 inkunabler, bl a av Aldus Manutius hand.

Arkivmaterialen omfattar Rysslands historia från 1269 till 1700, kungliga

arkiv och korrespondens, hur man byggde borgar, m m.

Nationalbiblioteket vinnlägger sig om att vara tillgängligt för såväl studenter och forskare som gemene man. Tillika med Lenin-biblioteket i Moskva idag, erhåller man sedan 1810 ett plikt-exemplar av allt tryckt material i Ryssland. Biblioteket har en särskild byggnad för tidningar och tidskrifter med läsesalar vid Fontanka 36, samt en halvklar byggnad med bibliotek och depå på Moskovsky Prospekt. Samlingarna omfattar 31 miljoner delar, av vilka 15 proc på utländska språk. Sammanlagt tar man emot 1,5 milj läsare om året i läsesalarna som, även för barn och ungdom, har kapacitet för 1 390. Nationalbiblioteket anordnar utställningar och litterära aftnar, bl a med Alexander Solsjenitsyn.

Gutenberg i Faust-rummet.

Den ofullständiga referensen

Christer Hermansson

Jag hade precis avslutat ett pass i informationsdisken på vuxenavdelningen och var på väg in till mitt arbetsrum.

I korridoren mötte jag Lennart, vår utmärkte och mycket sympatiske fjärrlånebibliotekarie.

Han såg uppriven ut; ansiktet präglades av oro och koncentrationssvärigheter.

– Lennart, hur är det med dig, min vän?

– Jag är förbannad, sa han med stark norrbottnisk stämma, bördig som han är från Glommersträsk. Tycker du inte att man kan kräva av en erkänd författare att han anger korrekta referenser i sina böcker?

– Jo, det är självklart, men varför är du så upprörd? Solen skiner skirt, din arbetsdag är snart slut och det är fredag, fortsatte jag.

– Idag fick jag en fjärrlånebeställning på Arnold Schwarzeneggers självbiografi "Arnold: the education of a bodybuilder". Pojken som beställde den, ja, jag tog själv emot beställningen på barnavdelningen, hade läst Sven Lindqvists "Bänkpress" och visade mig referensen.

– Ja?

– Vet du vad Lindqvist skrev? Nu citerar jag ordagrant: "Arnold Schwarzenegger berättar i sin självbiografi 'The education of bodybuilder' (1978) hur han som storvuxen österrikare från landet reagerade när han första gången såg väldefinierade kroppar 'med varje muskel kartlagd av ådror'." Förstår du vad detta innebär?

Nu märkte jag att Lennart i sin upphetsning eller lätt exalterade tillstånd spottade på mig.

Det var säkert inte meningen, och på något sätt kändes det fint att komma i kontakt med en människas inre; ja, en medmänniskas känslor i denna speciella form.

Jag tänkte på ordet intim.

Att Lennart var spontant intim med mig.

Jag blev glad över detta; det värmdes mig.

– Lennart, jag inser inte riktigt vad som är problemet.

– Självbiografins korrekta titel är "Arnold: the education of bodybuilder" och inte, som Lindqvist skriver, "The education of a bodybuilder".

– Men du kunde belägga den, undrade jag.

– Självfallet, sa Lennart. Men om man utger sig för att

Att det i Sverige skrivs stora romaner om svenska bibliotek och biblioteksverksamma är kanske vanligare än man tror. Problemet är i så fall att de aldrig kommer så långt som till att de kommer ut. I höst kommer det ut en hel roman med bibliotek som huvudplats och med bibliotekarier i huvudrollen. Det är Pequod Press som då ger ut *Ich bin ein Bibliothekar!*: en bibliotekaries berättelse.

Titeln anspelar på en sångtext och handlingen utspelar sig på ett bibliotek dit en ny chef drar in som ett yrväder. Och ut yr... Författaren är förste bibliotekarie och förestandare för Liljeholmens bibliotek, Lärarhögskolan i Stockholm. Alltihop är så sensationellt att det kan förtjäna en första nyfiken smygitt. Den här nämligen:

vara författare och försöker skriva en bok så kan man väl ändå göra det ordentligt, suckade han.

– Människan, utbrast jag deklamatoriskt, av kvinna född, lever en liten tid och mättas av oro. Lik ett blomster växer hon upp och vissnar bort, hon flyr undan som skuggan och har ingen varaktighet.

– Job 14:1-2, 1917 års översättning, lätt reviderad av Svenska Bibelsällskapet, sa Lennart omedelbart.

– Du är begåvad, sa jag, du är verkligen begåvad. Utan dig och din rättframhet, Lennart, skulle det här biblioteket inte fungera.

– Lägg av, Oliver! Ska du med på en öl ikväll? Jag, Katrin och Brynjar ska till McLovis vid halv sex.

– Jag dricker inte alkohol. Det är snällt att du frågar. Jag vet inte, sa jag. Kan jag bestämma mig senare?

– Aetas: carpe diem, quam minimum credula postero, sa Lennart och strosade iväg. Visserligen log han inte men han var definitivt på bättre humör nu än när jag inledde konversationen med honom.

– Horatius, sa jag tyst för mig själv. Det är ett tankvärt citat.

Jag gick in till mitt rum, och som ett oväntat blixtnedslag i huvudet uppenbarade sig den välbekanta melodin och texten till "Vi är vårt land", av den trevlige och djupt underskattade poptrubaduren Tomas Ledin:

Här lever vi våra liv

Vi är vårt land

Här skapar vi vår framtid

Vi är vårt land

Tillsammans är vi alla vårt land

Den sången finns med på Ledins album "Du kan lita på mig" från 1993.

En härlig cd.

Jag undrar om Lennart har hört den?

Castells Condensed

och några egna funderingar

Anna-Greta Wirdborg

Mycket sker i samtiden. Tendenser kan anas och tecken skådas och tydas. Vid somliga tillfällen tycks förvirringen total. Millennieskiftet föregicks av katastrofgissningar. Tidsangivelserna i datorerna skulle inte kunna klara övergången från 99 till 00. Stora delar av det samhälleliga livet skulle påverkas. Vad jag vet inträffade inget av det som farhågorna gällde.

Även inom det relativt skyddade område som biblioteksverksamheten rör sig sker i samtiden stora förändringar. Att se i backspegeln är relativt lätt. 70-talet innebar stora satsningar med uttalade mål från statens sida. Regionaliseringen innebär idag påfrestningarna för det nationella uppdraget. Omorganisationer förändrar arbetsförhållanden lokalt. Behovet av kompetens och effektivitet ställer krav på arbetsgivare och arbetstagare. Nedläggningar sker i alltför hög grad. Bibliotekarier är eftertraktade i enskild verksamhet och uppskattade för den kompetens som alla inom kåren vet att de besitter. Den ekonomiska basen för verksamheten är

utsatt för höjning och sänkning av skatter, statliga pålagor, krav på verksamhetens bärkraftighet. Hoten finns där hela tiden.

Till vår hjälp att hitta verktyg för tolkning av vad som sker i nuet, för en kort tid tillbaka sedan och framförallt för att sia om framtiden framträder i övergångstider med starkt behov av ledning symbolbärande profeter. Manuel Castells är den profet som f n siar om framtiden på global nivå. Han tar i tre tjocka volymer upp den sociala, politiska, och kulturella utvecklingen framöver. Före julen 2000 fyllde den spanskfödde professorn fullt hus i Stockholm. Han kommenteras på skilda områden. I det följande tänker jag försöka framlägga några av hans perspektiv och även komma med några egna funderingar.

Castells rör sig över globen men nämner ofta Europa och även Sverige i sin långa framställning. Han ger historik över nutida politiska rörelser och deras påverkan på utvecklingen. Det han pekar på är t ex patriarkatets fall, feminismens

framgångar, offrandet av barn i vid bemärkelse, barn-pornografi, pedofili. Vad kommer gentekniken att innebära för nästa generation? (Idag kan ju mannen bli far efter sin död.)

Industrialismen har övergått i det tillstånd, som han myntat och kallar informationalismen, d v s nätverkssamhället med internet som kittet. Vår syn på arbete förändras. Vad betyder invandringen och det förhållande att det uppstår multietniska samhällen, där det tidigare varit tämligen homogena nationer? Utbildningens betydelse, den internationella kriminalitetens utbredning. Vad betyder gettona, segregationen i bostadsområdena? Miljöförstörelsen bryr sig inte om nationsgränser. Det nya globala samhället förändras genom ekonomiska lagar, som styr förändringen på global nivå. Tobinskattens ev tillkomst. Det finns redan forskning på vad det virtuella innebär för individen. Ny samhällsgeografi kommer att skapas med kunderna i fokus och delaktighet från både leverantörer och konsumenter i den snabbaste av världar. Den kommer att medföra krav på ständig uppkoppling på nätet med ständigt nya möjligheter via chipsens till synes outtömliga applikationer.

Castells tror att viktiga områden för framtiden kommer att bli miljö och ekologi, feminismen, politiska rörelser av typ zapatister i Mexiko, Aum Shinrikyo i Japan. Profeter kommer att framträda och försvinna.

Fundamentalismen är ett stort hot i alla typer av samhällen. Projektidentiteter är viktiga i byggandet av den europeiska unionen med utvidgningen österut på sitt program. Han föreslår ett identitetsobservatoriums inrättande för Europa.

Vad har då Castells att säga om situationen för kulturen? I projektidentiteten

lägger han in de kulturella aspekterna. Kulturindustrin är den mest globala utöver finansmarknaden. Språket är grundläggande för känslan av osynlig nationell gräns. Etniciteten är utestängande. Medieproduktionen domineras av USA och det förhållandet hoppas han få se förändrat.

Krisen för de europeiska välfärdssystemen syns redan. Välfärdsstaten av den gamla modellen är en av hörnpelarna i de demokratier med legitimitet som finns i Europa. Arbetsmarknaden är flexibel på ett nytt sätt. Internationella nätverkssystem utvecklas. Ökningen av skillnaderna mellan olika befolkningsgrupper sker. De rikare blir rikare och de fattiga fattigare. Den politiska legitimiteten undergrävs genom det demokratiska underskottets ökning i den allmänna opinionen. Vägen till förnyelse är kantad med misslyckanden.

Vad kommer den kulturella nationalismen i mångietniska länder att innebära?

Vad kommer främlingsfientlighet och rasism att innebära? Kommer det europeiska bygget att ena Europa? Kan en europeisk projektidentitet skapas inom nationalismen med sina risker?

Vad kan då tänkas hända på folkbibliotekens område framöver med Castells som utgångspunkt? Vad kommer framtiden att medföra för folkbiblioteken? 60 % av svenska folket sägs besöka biblioteken regelbundet. 50 % av befolkningen 7-79 år läser regelbundet. Med dessa siffror som underlag kan följande fråga ställas: Vad görs framöver av stat (departement, Kulturrådet, KB), kommuner och landsting?

Det stora hotet är nedskärning av skatteunderlaget i och med att fler står

utanför den reglerade arbetsmarknaden med tillsvidarejänster och hela det sociala skyddsnätet. Staten står för utbildningen. I länen och regionerna finns tillväxtavtal i samarbete med näringslivet. Där påpekas att kulturen är gynnsam för tillväxten och där ges konkreta förslag i olika kulturprojekt. Frågan är om det påståendet håller för en närmare granskning under ekonomisk lupp. Tilldelning av ekonomiska resurser från det allmänna till det allmänna

Anna-Greta Wirdborg är bibliotekarie på Mölnads stadsbibliotek

med tydligt uttalade mål är förutsättning för kulturens blomstring utan att tillväxtkraven fångas i kommersiella garn.

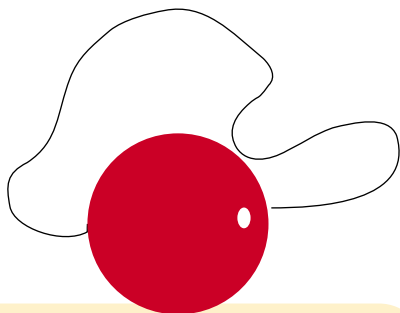
Globaliseringen griper omkring sig med hittills oanade konsekvenser. Vad händer i Europeiska unionen med nationalstaterna framöver? Hur mycket väntas bli kvar av välfärdssamhället? Vilka krav kommer den individualiserade människan i grupp att ställa?

Bengt Nerman hävdade den folkliga kulturens rätt gentemot eliten. Studiecirkeln var grundbulten i folkbildningen. Kunskapen i sig betraktades som det högsta goda. Trolöshet predikades. Folkbildningen förmedlade information som blev till kunskap. Idag är folkbildningen mera teknik än idéer.

Man kan konstatera, att kulturen förändras genom massmediernas uppkomst. Vi behöver bara tänka ett ögonblick på TV. Den virtuella kulturen har länge funnits. Där finns TV, kabelTV, tidningar, radio, film, video, musikvideo (1/4 av totala produktionen!), e-post, chat, multimedia med text och bild i

samma system, datorförmedlad kommunikation. Virtual life ställs mot real life. Hyperrymden, cyberspace, existerar enligt supersträngsteorin.

Vad är då bibliotekens innersta själ? Vilka är produkterna? Är de signaler till

**...nya yrkesutövare
borde knytas till biblio-
teken: Arkitekter.
Scenografer, clown-
er, florister etc etc.**

"varor" omvandlade genom bearbetning av kunskap? Bibliotekens stora resurser är personal, IT och leverans av önskat material. Biblioteken kunde bli teater för kunskap eftersom de är organiserade för kunskap.

Arbetsplatsen är att se som ett lag. Alla bör vara med och försöka dra åt samma håll, även de sämst presterande. Solidariteten inom idrottsrörelsen är kanske något att försöka ta efter?

Bibliotekens arbetssätt förändras. Mediakataloger finns nu allmänt tillgängliga snart för gemene man på nätet att från egen dator reservera och fjärrlåna. Vad kommer 3G att innebära? Avgiftsbeläggning av tjänster utöver basutbudet? Vad är basutbud? Vilka grupper bör biblioteken satsa på? Vad betyder skolan? Vilket ansvar har biblioteken för de s k svaga grupperna?

Hur avgränsa gentemot andra aktörer?

Idel frågor. Det enda vi med säkerhet kan hålla oss till är den demografiska utvecklingen. Vi vet att den äldre delen av befolkningen ökar i hela Europa. Arbetskraftsinvandringen måste förmodligen öka. Kan vi förvänta fler besökare 55+? Vilken service kräver de?

Bibliotekariernas yrkesroll förändras. Hur blir man kunskapare? Är det den som tar emot besked och ger information vidare som blir till kunskap. Kompetensutvecklingen (snart med eget konto att förfoga över och utnyttja individuellt?) blir viktigt. Baskunskaper är avgörande. Verksamhetsuppföljning och prognostiseringar. Omvärldsanalytiker med omvärldsbevakning.

En magisteruppsats vid BHS i Borås ställde 8 frågor till 75 bibliotek om visioner för den egna verksamheten. 27 svarade. Författarna konstaterar uppgivet att även de informationsansvariga mankerar i att ge information!

Intressanta företeelser i samtiden i vårt land är ITLIT-projekten vid Uppsala universitet. Man analyserar hypertext och ergodisk läsning i narrativa texter. KB har drivit projektet "Nya vägar för boken".

Vad händer med e-böckerna framöver? Får vi e-Bibel och e-Platon? Läsplattornas utveckling? WAP? e-tidskrifternas tillgänglighet?

Får vi en biblioteksportal à la Finland? Hur kommer den aviserade utökade bibliotekslagen att te sig och vilket genomslag får den?

Hur kommer den nya nationella litteraturen att te sig? Dess vägar ut i världen via för Sverige nytt agentsystem? Hur kommer förlagen att klara trycket från det nya? Hur blir utvecklingen inom området "infotainment"?

Projekt får visa vägen. De satsningar

som finns inom Framtidens kultur blir viktiga framöver på den nationella arenan.

Vad kan opinion genom lokala biblioteksföreningar tillföra i form av utveckling och ekonomi?

Min egen slutsats är att nya yrkesutövare borde knytas till biblioteken: Arkitekter. Scenografer, clown-er, florister etc etc. Skönlitterära klubbar för alla skolans klasser borde utgå från biblioteken.

Samt sist men absolut inte minst en omvärldsanalytiker betald av vem?, underställd vem? till vad?

Litteratur:

Castells, Manuel, Informationsåldern 1-3, 1999-2000

Nilsson, Sven, Kulturens vägar, 1999, www.futurum.polyvalent.se

Sydsvenskan
30.3.01

Vår tids hjälte

Sven Nilsson

Mängden publicerad information sägs fördubblas vart sjunde år. Men Moores lag säger å andra sidan att datorkapaciteten fördubblas i cykler på arton månader, något som hållit streck under ett par decennier. Enligt den första principen borde biblioteken, i enlighet med filosofen Gottfried Wilhelm von Leibniz (1646-1716) förutsägelse, bli städer. Enligt den andra borde de teoretiskt kunna upphöra att existera...

Peter Lyman och Hal Varian vid Berkeley-universitetet i Kalifornien har försökt räkna ut webbens storlek och tillväxt (*Computer Sweden* 2000-11-03). De beräknar att den årliga produktionen av information i form av böcker, foton, magnetband och digitala format är 1,5 miljoner terabyte. Webben omfattar, säger de, 2,5 miljarder dokument bara på ytan och den växer med 7,3 miljoner sidor om dagen. Bakom webben finns 550 miljarder dokument i databaser och andra informationslager som kan nås från webben. 95 procent av detta är tillgängligt för allmänheten. Via e-post förmedlas femtio gånger mer information än via webbsidor. Om man räknar om den här informationsmängden i böcker, skriver vi i snitt 250 böcker per person och år. De båda forskarna sammanfattar:

Informationshantering – på individuell nivå, företagsnivå och kanske även på samhällsnivå – kan vara en av de största utmaningarna vi står inför. [...] Det är nästa steg i läskunigheten.

Vare sig biblioteken rent fysiskt blir städer eller förvandlas till virtuella platser kommer vår tids hjälte att vara *infonauten*, den som känner informationens universum och kan ta bäring på alla dess dimensioner och som med säker hand hjälper till att skapa kontakt mellan frågan och svaret. Vi tänker oss gärna att denna *infonaut* är en bibliotekarie, men är det så säkert? Kan man inte tänka sig infonauten som en mjukvara? Jag tycker själv att redan sökmotorn Google innebär ett rejält steg framåt, när det gäller att tolka,

söka och presentera resultaten i läsbar form. Då är detta ändå bara början – internet som vi känner det är bara sju år. Och Berkeleyforskarna ser den viktigaste dynamiken i spelet mellan individuella användare och företag. Det är bara "kanske" som samhällets institutioner, till exempel biblioteken, har en del i den framtida informationshanteringen. I detta "kanske" ligger bibliotekens framtid.

Det är inte bara informationsmängden som ökar. Samtidigt förändras också informationsstrukturerna, ja samhällsstrukturerna. Vi lever, tror jag, i slutet av den rationella upplysningsepoken. Sedan de franska encyklopedisterna på 1700-talet visade att man kunde snitta upp verkligheten och presentera och förklara den klart, logiskt och pedagogiskt har vi varit vana vid att både kunskapen och samhället är genomskinligt och klart strukturerat.

Biblioteken är barn av sin tid. De har verkligen varit bastioner för denna upplysningstid, med de systematiska katalogerna som ett universellt heuristiskt instrument: allt rymms där, och relationerna mellan alla slags kunskap är öppna och tydliga.

Ändå vet vi att detta bara är en dröm. Det mesta i samhället stämmer inte med den. I själva verket kan man se att de slingriga, vegetativa och hopfiltrade strukturerna breder ut sig överallt. Det är bara på ytan organisations- och maktstrukturer kan beskrivas med boxar och linjer. Det finns andra strukturer bakom, och de är inte klara, transparenta eller logiska utan tillkomna för att dölja det som verkligen sker bakom det som synes ske. Högskolorna skickar ut flotta studiekataloger till studenterna, men det finns alltid en dold agenda som gör att somliga tar sig genom alla hinder, medan andra stoppas. Karriärvägarna i företag, organisationer och politiska partier följer samma frimuraraktiga mönster. Medan nationalekonomerna fortfarande håller sig med sina klassiska modeller, utvecklas marknadsekonomin enligt en ny, oförutsebar logik utanför förklaring och kontroll.

Internet är väl det bästa och mest dynamiska exemplet på hur den organiska växtkraften tar över det som en gång kunde beskrivas som matris och nätverk. Ingen känner eller överblickar nätet i dess helhet.

Det hoptvinnade, flytande och de glidande övergångsformerna kännetecknar också de moderna förståelse- och uttrycksformerna. Det internationella blir kosmopolitiskt, det renodlat nationella övergår i kreolkulturer. Hybrider, fusion, crossover, dekonstruktion, assemblage och bricolage är de uttryck vi använder för att beskriva allt från bildkonst och musik till mat. Det är lätt att känna svindel i denna virvel, där det inte finns några fasta punkter. Hur går det för vår tids hjälte, infonauten?

I bibliotekarieryrket är de klassiska dygderna klarhet, disciplin och konsekvens, men det är inte dygder som är så väl anpassade till den nya tiden, där det krävs improvisation, mjukhet, anpassningsförmåga och listighet för att ta sig fram i en värld som är i rörelse och hela tiden ändrar karaktär. Kan bibliotekarien leva utan karta och kompass? Är hon eller han lika bra på jamsession som på att spela efter noter? Vågar hon eller han lita på sin intuition i stället för på regelboken?

För två år sedan uppstod lite plötsligt och oväntat en hype kring bibliotekarieryrket. Det gavs exempel på bibliotekarieryrket som knöts till de hippaste IT-företagen. Men var det inte de hippa företagen som helt enkelt raggade upp bibliotekarierna som inte behövde göra så mycket? Behövde de uppraggade bibliotekarierna bevisa särskilt mycket? Mitt intryck är att det just då fanns ett

så stort sug i dotcombranscherna att det mesta löpte utan någon friktion. Det gällde att växa, och eftersom bibliotekarierna trots allt hade IT-anknytning i sin utbildning, drogs en del med i dynamiken. Nu gäller det att bevisa de professionella resultaten, och jag tycker inte att det syntts några verkligt innovativa sådana.

Biblioteken har en stor IT-mognad. Men hur tydlig är deras profil? Bibliotekens informationssystem har i stort sett levererats som nyckelfärdiga lösningar, och det har inte funnits så många självständiga bidrag från bibliotekens sida. I jämförelse med den enorma utvecklingen av internet har biblioteken rentav halkat efter och inte kunnat förvalta det goda utgångsläge de hade i mitten på 1990-talet. Det är naturligtvis väldigt bra och nyttigt att kunna söka i bibliotekskatalogerna och att det finns mer och mer digitala medier på campus eller i interna nätverk. Men jag hade väntat mig en helt annan bredd på tjänsteutvecklingen.

Det finns uppenbarligen hinder i biblioteksvärlden, hinder som gör det svårt att mobilisera utvecklingskraft och innovationsförmåga. Från en lång rad studier kring innovativa och framgångsrika samhällsmiljöer vet man att det krävs ett samspel mellan olika faktorer för att nå framgång. Dessa kan uttryckas i en formel:

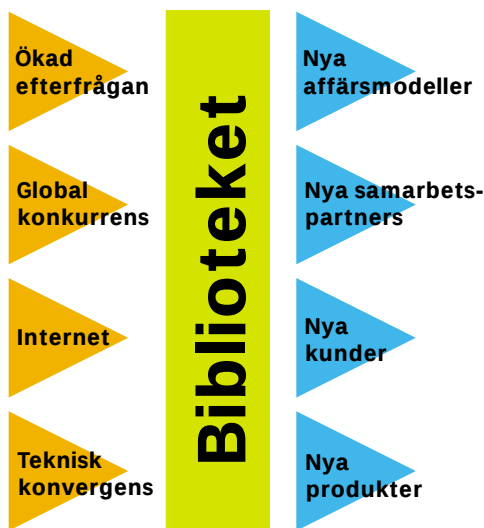
$$I + K + S = U$$

I formeln står "I" för infrastruktur, "K" för kluster, "S" för *serendipity* och "U" för utveckling. Infrastrukturerna är både hårda och mjuka, anläggningar, kommunikationer (både fysiska transporter och telekom-IT), utbildningar

med mera. Kluster är de mer eller mindre sammansatta koncentrationer av olika kompetenser och verksamheter som krävs inom en bransch (olika för bilindustrin, filmindustrin och IT-sektorn...). *Serendipity* står för de oförutsebara, lyckliga ingivelserna, rätten att fela utan att bestraffas i sökandet efter det nya och så vidare.

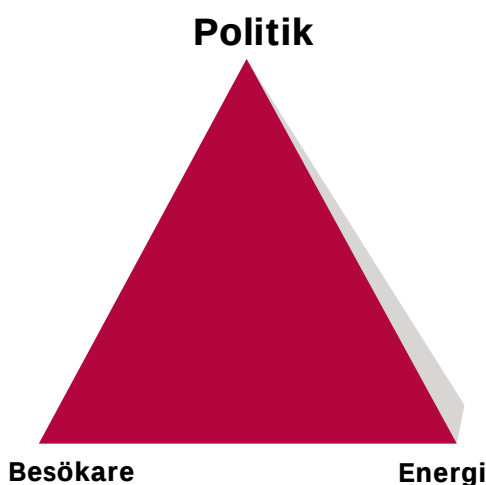
Utifrån denna formel går det också att se varför biblioteksområdet inte är tillräckligt innovativt. Infrastrukturerna är starka och väletablerade men utbildningsområdet har för svag anknytning till forskning och innovationsverksamhet. Biblioteksvärlden är alldeles för homogen och alldeles för bunden av sina traditioner. Hela kåren besitter likartad kompetens, vilket leder till små eller inga synergieffekter vid samarbete och liten sannolikhet för serendipitet. Det finns inte heller någon entreprenörskultur i biblioteksvärlden (vilket gjorde undantag som Conny Jakobsson så mycket mer utmanande). De biblioteksrelaterade företagen, främst Bibliotekstjänst, har en liknande kompetensstruktur och lever måhända i alltför nära symbios med biblioteken och deras verksamhetskultur.

Eftersom biblioteken hör hemma i den offentliga sektorn är de kostnadsstyrda och inte resultatstyrda. En bibliotekschef ställs vid skampålen om hon eller han överskrider budgeten, inte om verksamheten minskar eller stagnerar innehållsmässigt eller kvalitativt. Och en normal biblioteksbudget är gjord för kontinuerlig produktion av likformiga tjänster, snarare än för innovation. När personal, lokaler och medier betalts återstår 2-3 procent till kompetensut-

veckling och marknadsföring. För utvecklingsarbete finns normalt inga pengar budgeterade.

Om biblioteket var ett företag skulle det vara tvunget att möta utmaningarna i omvärlden på helt andra sätt. Den första skissen illustrerar detta.

I samband med festseminariet "Människan i centrum" den 28 mars avtackades Göran Gellerstam som universitetsbibliotekarie. Också i fortsättningen ska han göra mer än att spela tennis.

FOTO: PETER BUCHER

Utmaningarna finns där redan idag, men biblioteken är eller uppfattar sig vara förhindrade att utveckla nya affärsmodeller, söka nya samarbetspartners i och utanför näringslivet, skaffa nya kunder och ha en kontinuerlig produktutveckling. Måste allt vara gratis? Kan biblioteken börja utföra uppdragsverksamhet? Var finns de nya kunderna – i företagen, i andra kommunala förvaltningar, i utbildningsväsendet, i föreningslivet...? Vilka tjänster är efterfrågade? Vad kostar de att utveckla och hur finansieras utvecklingen? På vilka villkor kan vi erbjuda dem?

Men nu är biblioteken offentligt finansierade. De har snarare en mission än en affärsidé. Men även inom de ramarna borde de kunna bli mer dyna-

miska. Den nedre bilden visar detta.

Idag existerar biblioteken längs linjen politik – besökare, men de måste framöver också ständigt fråga sig: var finns energin, utvecklingskraften? Om de ska behålla sin legitimitet måste de knyta kontakter med och själva skapa de energier som utvecklar och förnyar verksamheten. Att fråga var energin finns innebär att bli medveten om kompetensmassans sammansättning och förekomsten av eller bristen på kluster samt miljöer där sannolikheten för serendipitet är stor och så vidare.

Finns det en kreativ potential i biblioteken? Det återstår att bevisa, som jag ser det.

Diskutera i Ikoner-Forum !

B

